

HÍRMONDÓ

RENDSZERES KÖZÖS TANULÁS

Közös tanulás a Mincha/Maariv ima előtt (ld. a körzet honlapján és a heti körlevelekben) a zoom-on.

- Vasárnap:** Szerdócz Ervin: a hetiszakasz és a profétai textus
Hétfő: Zeev Paskesz: hetiszakasz elemzés
Kedd: Davidovics László: Mit mond a Misna?
Szerda: Róth László: A csodarabbik nyomában Magyarországon és a bibliai történetek és geológiai összefüggések a Szentföldön
Csütörtök: Darvas István: A hetiszakasz világa
Szombat este, 18:00: Mocáéi Sábát ;Schöner Alfréd: Gyöngyszemek a sivatagból, avagy pillanatképek a zsidóságból

TAVASZI – NYÁRI – ŐSZI ÜNNEPEINK ÉS EMLÉKNAPJAINK (2022 / 5782)

PÉSZACH – AZ EGYIPTOMBÓL VALÓ KIVONULÁS ÜNNEPE	2022. április 16 – április 23 (első Széder ápr. 15-én / niszán 15-22)
LAG BAOMER / LÁG BAJMER	2022. május 19-én / ijjár 18
SÁVUOT / SÖVUAJSZ – A TÓRAADÁS ÜNNEPE	2022. június 5-6-án / sziván 6-sziván 7
TISA BEÁV	2022. augusztus 7-én / áv 9
ROS HÁSÁNA / RAJS HÁSONO	2022. szeptember 26-27-én / tisri 1-2
JOM KIPPUR	2022. október 5-én / tisri 10
SZUKOT / SZUKAJSZ – SÁTOROS ÜNNEP	2022. október 10-18-án / tisri 15-23
SMINI ÁCERET / SMINI ÁCERESZ	2022. október 17-én / tisri 22
SZIMHÁT TORÁ / SZIHÁSZ TAJRO	2022. október 18-án / tisri 23

(a konkrét imaidőket megtalálja a körzet honlapján)

A zsinagóga vallási, kulturális, oktatási és szociális céljait támogató alapítványunknak számlaszáma: **11713005-20607867**

A BZSH Hegedűs Gyula utcai Zsinagóga számlaszáma: **11707024-20405287**

TARTALOMJEGYZÉK

A peszáchai Hágádá titkai.....	1
Hagyományos hanukai beszélgetések.....	3
Kiszlév 26-án Dr. Schöner Alfréd vedége volt dr. Verő Tamás főrabbi.....	9
Hogyan éltem át Budapest ostromát?.....	10
In memoriam Zoltai Gusztó.....	11
Vendégünk volt Szinétár Miklós, a két lábon járó történelem.....	12
Szenes Hanna.....	15
A jövőnkért dolgoznak.....	16
Franciaországi zsidó élet – egy Párizs melletti kisvárosból nézve.....	18
Középkori alapokon a soproni közösség jövője.....	21
Mit történt az elmúlt száz évben? És az elmúlt 7 évben?.....	23
A német erdtől a kecskeméti jogászbálon át a Hegedűsig.....	24
Odessa.....	25
Merítés a zsidó viccek kútjának mélységéből.....	27
A spanyol-magyar diplomácia a Holocaust idején.....	28
Sági György: Gilgul.....	28
Peszachi ételek.....	29
Különleges tórai felhívás.....	30
Hágádá variációk.....	30

Ez a lapszám a MAZSÖK pénzügyi támogatásával készült.

Kiadja a Hegedűs Gyula utcai körzet • Felelős kiadó: Müncz László

Feladás szerkesztők: dr. Várnai György • Nyomdai munkálatok: Vareg Hungary Kft.

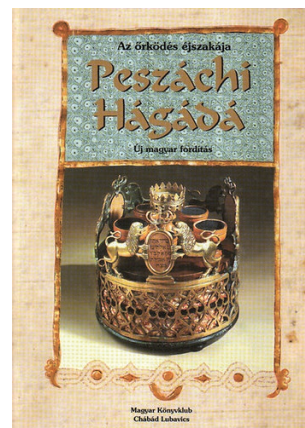
A nyomtatott kiadvány szent szövegeket tartalmaz, kérjük ne dobja ki.

Örömteli és kóser Pészachot kívánunk!

חג פסח שמח וכשר

A peszáchai Hágádá titkai

A **peszáchai Hágádá** a világ egyik legrégebbi zsidó könyve. A kiadások számát, illetve a példányszámot illetően talán még a Bibliánál is elterjedtebb. Mióta a nyomdát feltalálták, se szeri, se száma a különböző nyelvekre lefordított Hágádáknak, amelyek illusztrálva vagy anélkül, magyarázatokkal ellátva vagy csak a szövegre szorítkozva, a világ minden részében napvilágot láttak. Nincs olyan zsidó – még ha a zsidó Biblia soha a kezében nem volt is, a széles Talmud- és Midrás-irodalomról már nem beszélve –, aki legalább egyszer-kétszer életében nem ült volna a terített széderasztal mellett, és ne forgatta volna megilletődötten az általa érthető nyelvre lefordított Hágádát. Magyar nyelvre fordított Hágádá is van nem kevés.

KI ÍRTA?

A legérdekesebb és egy ennyire elterjedt múnél szinte hihetetlen, hogy senki nem tudja, ki írta a Hágádát. Az évszázadok során kialakított kompilációnak nincs szerzője.

Nem lehetne mégis kideríteni, ki írta a Hágádát?

Először talán kérdezzük meg, mi is az a Hágádá: így talán kiderül, ki írta, mikor és miért.

A hágádá „elbeszélést” jelent. A Tóra előírja, hogy minden zsidó köteles elbeszélni, továbbadni fiainak az egyiptomi kivonulás csodálatos történetét. Ennek a micvának, vallási parancsolatnak nyilvánvalóan nemzeti jellege van, hiszen az egyiptomi kivonulás ünnepe a zsidó nép őstörténetének sarkalatos pontja. A zsidók ősidők óta betartják ezt a parancsolatot: évről évre szorgalmasan mesélik fiainak a szabadulás történetét, amely valamikor a bibliai szövegre szorítkozott, később pedig a szájhagyomány által bővült és variálódott.

folytatás a 2. oldalon →

HÁGÁDÁ A XIV SZÁZADBÓL

KÖZÉPKORI HÁGÁDÁ

A Második Szentély első éveiben a Nagy Gyülekezet tagjai megszövegezték a fontosabb imákat (mint például a napi tizennyolc áldás), és ezzel lefektették a zsidó imarend alapjait. Ugyanez a kollektíva írta le a Hágádá szövegét. Ehhez csatolták a Misná és a párhuzamos halachikus irodalom részleteit és más, például gyakorlati, utasításait. Ily módon kristályosodott ki a Hágádá írott szövege, legalábbis a „Rábán Gámliél mondta” kezdetű részig.

Más, tudományos, vélemények szerint néhány középkori betoldás kivételével a gáoniták korában rögzítették végleg a teljes szöveget, amelyben ekkor még nem szerepelt a chád gádjá és más pijutok, amelyek Maimonides Hágádájában nincsenek említve.

A válasz tehát az, hogy nem lehet egyvalakit szerzőként feltüntetni.

A Hágádá szövege a zsidó nép szellemiségét tükrözi. Az első, maival majdnem azonos Hágádá-szöveg a 9. században élt Ámrám gáon imakönyvében található. Száz évvel később Száádjá gáon imakönyvében jelenik meg a Hágádá szövege. Ennek nagy része megtalálható a Mechiltá című ágádikus midrási műben is.

A TIZENÖT JELSZÓ

A Hágádá önmagát magyarázza: részletes használati utasításaival a széderest forgatókönyvéül szolgál. Az első oldalon található a szédertál képe, rajta a három pászka, a sült hús, a chároszet, a keserű gyökér, a kemény tojás, a kárpász, a széder nélkülözhetetlen kellékei.

Ezután a tizenöt „jelszó” felsorolása következik: a héber szavak magukban foglalják a széder minden mozzanatát, kezdve a kiddussal, folytatva a kézmosással, a kárpász – hagyma, retek vagy krumpli – fogyasztásával, a középső pászka kettétörésével, hogy elérkezzék a széder lényegéhez, a mágidhoz, vagyis az elbeszéléshöz, az egyiptomi kivonulás történetének előadásához. Ami eddig történt, a számos jelképes esemény, amely egész évben hiányzik a zsidó asztali rendből, csak arra szolgál, hogy a gyerekek érdeklődését felkeltse, és megkérdezhessék:

Má nistáná? Miben különbözik ez az éjszaka az év többi éjszakájától ?

Az erre adott válasz a Hágádá.

A nyomtatás feltalálásáig kézzel írott, illetve másolt Hágádák voltak forgalomban, természetesen korlátozott példányszámban. Az első nyomtatott Hágádát a spanyolországi A1chigarában adták ki 1482-ben. Ezt követte a művészien illusztrált Hágádák sora:

Konstantinápolyban 1515-ben, Prágában 1526-ban, Amszterdamban 1695-ben jelentek meg a ma már könyvészeti ritkaságoknak számító kiadások. Azóta napjainkig rengeteg illusztrált Hágádá jelent meg, különböző magyarázatokkal, kommentárokkal, sőt nem egy még humoros kiszólásokat is tartalmaz.

Az ünnepi vacsora után, mikor elmondtuk az asztali áldást, emelkedett hangulatban, kinyitjuk az ajtót, és ismét megemlékezünk azokról, akiknek életcéljuk a zsidókat bántani, üldözni, irtani.

JÖVŐRE JERUZSÁLEMBEN!

A széderestet lezáró egymondatos kijelentés, amely így szól: „Jövőre Jeruzsálemben!”, jókivánság, ima, vágyalom és gyakorlati program egyszerre. Mindenkinek magának kell eldöntenie, mit jelent számára. Volt idő, amikor csupán álom volt.

Ma megvalósítható gyakorlati célkitűzés. Hadd reméljük, hogy nem marad pusztá szóvirág, sem üres szlogen, sem pusztába kiáltott szó!

Chág száméáeh!

(Részlet)

2007. április 2.

Naftali Kraus – Izrael

EGY LAP A KAUFMANN HÁGÁDÁBÓL

EGY LAP A SZARAJEVÓI HÁGÁDÁBÓL

RABBIK EGYMÁS KÖZÖTT

Hagyományos hanukai beszélgetések

Talán még többen emlékszünk Czigány György 1979-2007 között minden hétköznapon sugárzott *Ki nyer ma? Játék és muzsika 10 percben* c. rádióműsorára, amelyet annak szignálja után a műsorközlő így vezetett be: aki kérdez Czigány György, aki válaszol...

SCHÖNER ALFRÉD

Itt következett annak a személynek a neve, aki aznap a komolyzene irodalomból feltett kérdéseire válaszolt.

Erre a rádióműsorra emlékeztet az az eseménysorozat, amely Hanuka fényét már több éve bearanyozza: vallási vezetőnk, Schöner Alfréd rabbi-vendégeket hív, s őket kérdezi félórás időtartamban az általuk vezetett zsinagógák- és sajtó életükről, aktuális kérdésekről.

Ezekből a beszélgetésekből választottunk és szemezgettünk most is. Bár viszonylag széles nyilvánossággal zajlanak a zoomon ezek az esti programok, úgy gondoljuk, hogy érdekes lehet azok számára, akik technikai vagy egyéb okokból nem lehettek részesei ezeknek a beszélgetéseknek.

SCHÖNER ALFRÉD HANUKAI VENDÉGE VOLT FRÖLICH RÓBERT ORSZÁGOS FŐRABBI

Schöner Alfréd: Így szólítom (mint egy német képeslapon): Fröhliches Hanuka

Sch.A. Halacha: Ismert a vita Hilél és Samaj iskolája között: hogyan kell gyújtani a lámpákat?

Frölich Róbert: Samaj: első nap nyolcat, mert nyolc nap az ünnep, második nap hetet... utolsó nap egyet, mert ez az utolsó nap. Hilél szerint gyarapítani kell a dolgokat és nem csökkenteni.

Hanukáról eszembe jut, hogy gyerekkorunkban nem volt szokás a fánk evés, de a trendelzés igen. Dióban, csokoládében, mogyoróban játszottuk. Lényeg, hogy ne lehessen sokat nyerni, mert az ember Hanuka végére jelentős súlytöbblettel rendelkezett.

Sokszor felmerül, hogy hová kell tenni a hanukiát: erre a válaszom, hogy a lakás legforgalmasabb helyére. Tehát a hűtőszekrényre?

Sch.A.: Mi jut eszedbe, ha azt mondom: a Beatles-től Balázs Fecőig?

FRÖLICH RÓBERT

F.R.: A komolyzene nem az én világom. Lennon - McCartney igen. Fiam gitáron le tudja játszani azokat a számokat, pedig csak autódidakta módon tanult.

60-as években berobbantak a világba Beatles-ék, lovagi címet kaptak a királynőtől. Közelített a rockzene és a monarchia.

Erről jut eszembe, hogy ez egy Kádár-féle összekacsintás volt: A Royal Albert Hallban, a hátsó sorokban, az olcsó helyen ülők csak tapsoljanak, az első sorokban csörgessék az ékszereiket (hiszen mindenki ott volt).

A Beatles-ék szerint polgárpukkasztó, hogy népszerűbbek voltak, mint Jézus. Amerikában elégették a lemezeiket: ezzel csak jól jártak, mert ahhoz meg kellett azokat vásárolni.

Balázs Fecő – ifjú korom nagy bálványa volt. Találkoztam vele egy évvel a halála előtt.

Sch.A.: Hogyan alakult az életed a rabbiképző tantermétől a díszdoktorátusig?

Jewish Theological Seminary of Americ-től kaptam értesítést tavaly januárban, hogy kitüntettek a díszdoktori címmel.

New Yorkban vettem át a diplomát. Ott mindent tudtak rólam: tudtak a fordításaimról, publikációimról, honvédségi munkámról, azt, hogy tanítottam az Anna Frankban, az OR-ZSE-n.

A történet azzal kezdődött, 1984-ben beiratkoztam az OR-ZSE-re. Pénz nem jár a díszdoktori címmel.

Sch.A.: De nem akárcik kapták előtted: Scheiber és Schweitzer.

Sch.A.: Gyors kérdések következnek. Gyors, rövid válaszokat várok

Sch.A.: Halachá és a mindennapi gyakorlat. Hogy látod ezt az összefüggést? Halachá és orvostudomány?

FR.: A helyzet akklimatizálódik korhoz és térhez. Más volt 2000 éve.

Sch.A.: Szaporodni és sokasodni.

FR.: Minden ember elsődleges feladata, hogy legalább reprodukálja önmagát. Ez minimum két gyereket jelent.

De hogyan lehet segíteni azoknak, akiknél egészségügyi problémák akadályozzák, hogy tudják teljesíteni ezt a parancsolatot. Itt egy új fogalom az in vitro születés: a rabbik többségükben megengedők. Az a kérdés, hogy kochanita vagy nem.

Sch.A.: Ha a fiad az úrbe szeretne utazni: 3 óránként kell tfillint raknia?

FR.: A helyi idő számít. Ha elmegy valaki Los Angelesbe, ottani idő szerint rak tfillint.

Sch.A.: Ha hajóval elmegyünk Ausztráliába, sabeszkor is utazunk.

FR.: Ha napokkal előbb kezdi meg az utazást, folytathatja. Lényeg, hogy ne szálljon ki sabeszkor.

Sch.A.: Személyneveket mondok. Jellemezd őket egy-két szóval.

Sch.A.: Scheiber Sándor

FR.: tudás, karizma, embersége

Sch.A.: Schmelzer Imre

FR.: finomság, az elegancia, a bölcsesség. Midenre tudta a választ.

Sch.A.: Arthur Schneider

FR.: a rabbinak a templomon kívül is szerepet kell vállalnia. Antiszemitizmus, vallásközi párbeszéd.

Sch.A.: Schneier egyenlő diplomata, Park Avenue 14. egyenlő Yemeni Tóra, Tóra a 21. században.

FR.: Nem változott az elmúlt 3 ezer évben. Kisebb értelmezési különbségek vannak, de a keretrendszer uaz. Ez nem változik a következő évezredekben sem. Amig az I-ten nem cseréli fel.

Mindenki, akiben egy kicsi zsidó érzés csörgedezik, az tisztelettel fordul a tórához.

Ez az a könyv, ami évezredek óta meghatározza az életet.

Sch.A.: hogy van a főrabbi úr? (Frölich főrabbi úr hosszú betegség után van – a szrk.)

FR.: Ragyogóan.

Sch.A.: Mi Frölich Róbert hanukai üzenete?

FR.: Hanuka a csodák ünnepe. Meggyulladt az a láng i.e. 2. szd-ban, s ez azóta is ég. Ugyanazt a lángot gyújtjuk meg. Hit, ragaszkodás...

SCHÖNER ALFRÉD FŐRABBI VENDÉGE: KARDOS PÉTER FŐRABBI

Schöner Alfréd: Mesélj nekünk három nagy találkozásodról.

Kardos Péter: Első helyen János Pál pápát említem. A 90-es évek végén meghívást kaptunk az ő rezidenciájára. Schweitzer József, Landesmann és jómagam. A hitközség

nevében üdvözlő beszédet én mondtam, lengyelül. János Pálban egyedülálló embert ismertem meg.

Második különleges találkozásom: 1989-t írtunk. Éjfél misét rendeztek a Hősök terén. Deutsch Tamás a FIDESZ nevében személyesen felkért engem, s kérte, hogy a Hanukáról beszéljek, mert az is éppen a szenteste idejére esett. Emlékszem, dermesztő hideg volt. Egy fiatalember odajött hozzám és így szólt hozzám: te pap vagy rohadj meg.

A hanukai beszéd végén kaddist mondtam, amelybe beleszóttam romániai magyar városok nevét: Jitgadal jitkadas sömé rabbo, Bukarest, böolmo divru hiruszé, Kolozsvár...

Mintegy százezer ember volt jelen a Hősök terén. Ilyen sok ember előtt még nem beszéltem.

A harmadik találkozásom, amelyet megemlítek: ez Meir Lau-val, Izrael Állam egykori főrabbijával történt, aki beszélt egy mártirnapon, és aki azt mondta nekem, hogy ti magyar zsidók örüljétek neki, hogy megúsztátok, hogy megmenekültetek. Ti voltatok az egyetlenek az európai zsidók közül, ahol a gettó olyan rövid ideig állt fenn, hogy németeknek nem volt idejük, hogy kiirtsanak benneteket. Ezt én még soha nem hallottam, különösen nem egy izraeli rabbtól.

Sch.A.: Mit jelentett neked Gotschal Jakab és Fisch József főkántor?

K.P.: Leginkább Fisch József, a Kazinczy utcai főkántor hatott rám, akinek a hangját azonban nem örököltem. Miskolcra hozták őt fel az ortodoxok. De, ahol lehetett, ott keresztbe tettek neki. Most borotválkozott, most fodrásznál volt, amikor nem lehetett volna. Viszont a Kazinczy zsinagóga zsúfolásig megtelt a sabeszi műszefekre. A szomszédos zsinagógák hívei eljöttek szombatonként oda, hogy meghallgassák őt. Ahogy azonban a kdüsenek vége lett, kiürült a zsinagóga. Úgy kellett az embereknek könyörögni, hogy legalább minjen legyen. Mi a kóristák közül sokan még nem töltöttük be a 13. évet, így nem számítottunk a minjenbe. Fisch Józsefnek olyan sikere volt, hogy ez minden héten megisméltődött. A náricho egy bravúrszáma volt. A Tóra visszavitelénél a hasivénu, ugyancsak egy bravúrszáma volt. Ezeket próbálom én Zuglóban átmenteni.

KARDOS PÉTER

Fisch József sajnos öngyilkos lett. Amikor egy jó szerződés reményében kivándorolt Jeruzsálembe, ahol nem a megállapodásnak megfelelően alkalmazták, így önkezeléssel vetett véget életének.

Van tőle egy hanglemezem, pontosabban a hanglemezt áttettem mikrolemezre, a mikro lemezt magnó kazettára. Magyarországon él egy rabbi, Polnauer Sándor, aki kiadott egy lemezt, s talán azon rajta van Fisch József száma is.

Sch.A.: További két kántorról kérdeznék: Feleki Rezsőről és Sirata Sándorról. Mit tudsz róluk mondani?

K.P.: Feleki Rezső pénteken-szombaton a Rabbiképző kántora volt, hétköznaponta pedig mozgalmi dalokat énekelt a Kossuth rádióban. Ez a kettős szereposztás nem volt egyedüli, mert a Bethlen téren így működött Szirmai Zoltán, a csodás tenor, lengyel anyanyelvű kántor.

Sirata Sándor a Rabbiképzőben hazanutot tanított hetvenéves korában. Ő azt kötötte a lelkünkre, hogy ne hagyjuk soha, hogy a közönség velünk énekeljen.

Sch.A.: Állandó részvevője vagy a heti TV műsorának. Két műsrot szoktam nézni: a Világ zsidó szemmel és a 7 órás vendég. Hogy látod ezt belülről?

K.P.: Csak a dátumot és az órát rögzítik. A témákat nem.

Szabó György a száraz hetiszakaszt mondja el.

Velem showműsört rendeznek. Kende Péter gyakran használja a Hollywood pictures jelzót. Saját álláspontomról beszélek a napi problémák kapcsán.

A Világ zsidó szemmel műsorban mindenkinek meg van a maga szerepe. Tudják, hogy a Netanjahu pályafutásáról nem tőlem fognak hallani. A műsor Rashi becenevű részvevője elmagyarázza például, hogy a shalom mit jelent. Egykori nagykövet, Gyarmati István külpolitizál.

A járvány a leggyakrabban emlegetett téma manapság. Meghiúsul az a mondás, hogy nincs új a nap alatt. A történelemben már volt ilyen, de a mi életünkben még nem. Sokszor a szememre hányják, hogy pesszimista vagyok, de egy rabbinak nem lehet a szemére hányni, ha a Szentírás egyik könyvének szellemében gondolkodik. Ha a Salamonnak szabad volt, akkor szabadjon nekem is, lehavdil.

Sch.A.: Amikor a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején a Frankel zsinagógában voltam rabbi, Halmos György (Halmos Gábor édesapja) nevű hívünk a figyelmembe ajánlotta a Bét Áháron zsinagógát. Akkoriban a zsinagógáknak még nem volt nevük, csak így hívták őket: Dessewffy utcai, Dohány utcai...

Amikor te odakerültél Zuglóba, mind fizikailag, mind szellemileg egy lerobbant zsinagóga volt. Neked sikerült minden tekintetben felhoznod arra a színvonalra, amelyet te szerettél volna. Aztán jött az a tűz, ami nemcsak a tórákat égette el, hanem az emberi lelkeket is.

Mesélj nekünk a Bét Áháron zsinagógáról.

K.P.: Áronffy Áronnak hívták, aki ezt a zsinagógát 1930-ban egy villából átépítette. Az első rabbi Schücknek hívták. Amikor én idekerültem, egyidejűleg jutott nekem még két másik zsinagóga is: az egyik az Utász utcában, a másik a Szatmár utcában. Ez a két körzet szó szerint kihalt, s csak mártír ünnepeket tartottak ezekben. S a Thököly útra jártak át az egykori Jávorka Ádám utcai hívek.

Ez utóbbiban nagyon diszkomfortos viszonyok voltak mind fűtésben, mind a világítást illetően. De sikerült felfuttatni a hitéletet. S ebben – minden viccet félretéve – nagy szerepe volt az Állami Egyházügyi Hivatalnak. Talán egyesek emlékeznek rá, Lóránt Vilmos volt az ÁEH zsidóügyi előadója.

Egyszer behívott engem és azt mondta nekem: főrabbi úr, maga nagyon bölcs ember. Maga tudja, hogy mi azt hirdetjük, hogy egész Kelet-Európában nálunk van a legnagyobb vallásszabadság. S maguknál nincs délutáni ima? Szóval tagadhatatlan, hogy az AEH szorgalmazta a vallási élet felfuttatását.

Egészen a rendszerváltásig tartott ez a felfutás: sokan dakéból jártak zsinagógába. Amikor beköszöntött a tényleges vallásszabadság, nem volt már „dafke” a főmotiváció. Az emberek már nem jártak, a rabbik pedig elvesztettek egy korosztályt. Azok, akik mégis elmentek a zsinagógákba, egyetlen szót sem értettek abból, ami ott elhangzott, kivéve a prédikációt.

A neológ rabbik nem használták ki azt a lehetőséget, amit a Chabad, amely berobbant akkor Magyarországra, s kihasználta a kínálkozó úrt. A Síp utcában azzal foglalkoztak, hogy nemzetiség legyünk vagy vallás, ki legyen az elnök, mi legyen a régi elnökséggel. Akkor érkezett a Síp utcába Zoltai Gusztáv, aki egy néhány négyzetméteres szobából szervezte a hitközség kultúréletét. Sokkal nagyobb kultúréletet szervezett, mint amekkora a szobája volt. Zoltai emléktábláját a múlt héten avatták fel a MAZSÖK épületében, ahol Oberlander Baruch rabbi és Szabó György MAZSÖK elnök mondott beszédet.

Sch.A.: Három fogalom: Tóth Potya István, zsidómentés, Hajrá Fradi.

K.P.: Nekem mindháromról ugyanaz jut az eszembe.

Tóth Potya István ügyében Kubatov Gábor a közelmúltban kint járt Izraelben, hogy a Jad Vasemnél elfogadtassa őt, mint embermentőt.

A Fradi az egyetlen egyesület, ahol sikerült a szurkolótábor az elnöknek megszélesítenie. Az „indul a vonat Auschwitzba” rigmust ma már egészen más stadionokban hallani.

Sch.A.: Mi a hanukai üzeneted a mai rabbikar tagjai részére?

K.P.: A fiatalok részére nem üzenek, mert nem tudok a nyelvükön beszélni.

Az idősebbek részére azt üzenem: a nyolcvanas éveiben az ember foglalkozik az elmúlás gondolatával pl. rák,

szív, baleset... De a járvány sohasem volt beprogramozva. Ez nemcsak az életünket, az egészségünket veszélyezteti, hanem a szabadságunkban úgy korlátoz, mint valaha az ötvenes években korlátoztak. Nem tudunk utazni. Ez egy harminc-ötvenéves embernél nem akkora tragédia, majd egy pár év múlva utaznak. De egy nyolcvanéves embernél az a pár év...

SZERDÓCZ ERVIN FŐRABBI 2021. DECEMBER 1-ÉN VOLT A ZOOMON DR. SCHÖNER ALFRÉD VENDÉGE

Amint tudjuk Szerdócz Ervin Máramaroson született.

Schöner Alfréd kérdése: mit jelent számodra az a szó, hogy Hanuka?

Szerdócz Ervin: Első hanukai emlékem Máramaros sziget-hez kapcsolódik.

Auschwitz után egy légüres tér maradt a helyi zsidóságban. A 70-es években kezdődött újra el valami. A háború után rabbi már sohasem működött ott. Mikó Trimmer volt az, aki összefogta a közösséget. Klein Oszkár elnök volt az, aki felrázta a hitéletet. Megszervezte a gyerekek tanulását és a péntek-szombat liturgiai megtartását. Vogel Fány néni tanította a gyerekeket ivritre. Nem vagyok biztos benne, hogy ő tudott folyékonyan beszélni ivritül. Kaptunk könyveket a bukaresti hitközségtől. Hogy mennyire fontos az akarat, az jelzi, hogy amikor mi átjöttünk Magyarországra, és beirattuk a gyerekeket a Wesselényi utcai ortodox alapítványi iskolába, az én két kislányom már tudott ivritül.

Máramaroson közösségi hanukát rendeztünk. Hanukához kapcsolódik, hogy a bukaresti főrabbi ilyenkor Hanukiada címen végig járta azokat a városokat, ahol zsidó közösség volt. Ez időtájt nekem eszem ágában sem volt, hogy én valaha is rabbi leszek.

Vártuk a romániai országos főrabbit, Moshe Rosent, aki 2.000 tórárt vitetett el javítani Izraelbe. (Újpesten is van egy ilyen Tóránk). Este 8 óra, kilenc óra, tíz óra elmúlt már, amikor megérkezett az országos főrabbi. A gyerekek, akik hajderben tanultak, sorban álltak és így várták őt. Minden gyereknek adott a főrabbi egy ezrest. Ez óriási dolog volt, hiszen 3.000 lei volt egy havi fizetés akkortájt. Klein Oszkár bemutatott minden gyereket a főrabbinak, s számomra emlékezetes élmény volt, hogy

SZERDÓCZ ERVIN

amikor elhaladt mellettem, visszalépett hozzám és megpaskolta az arcomat, s azt mondta, hogy ígéretes, okos ember (vagyok- a szerk). Én nem voltam sem ígéretes, sem okos, de elhatároztam, hogy én mindent megteszek, hogy az legyenek.

A második hanukai élményem Schöner rektor úrhoz kapcsolódik. Művelődéstörténet szakon végeztem summa cum laude kitüntetéssel. Rektor úr rábeszélte, hogy legyek rabbi, mert meg van hozzá a képességem. Én tiltakoztam, hogy hogyan kezdjek el tanulni, amikor én ötven éves vagyok. De ő biztatott, hogy meg fogom tudni csinálni. Csak egy problémát említett: hogy 91 kg volt a súlyom. Ahogy rektor úr említette: fogyjál le, mert én nem láttam kövér rabbit és sovány papot. Le kell fogynod. Szeptembertől Hanukáig lefogytam 75 kg-ra. Ezt látva Schöner dr. magához hívott, azt mondta nekem: látom, hogy lefogytál, most már biztos lehetsz, hogy rabbi leszel.

A harmadik történetem egy Hanuka napján rendezett, első vizsgámhoz kötődik. Domán professzor Amerikába utazott. Előtte feladta nekünk Jésás próféta első tíz fejezetét olvasni, fordítani és kommentálni. Ez egy teljesíthetetlen feladat volt. Azt hiszem a vizsgáig senki nem tudta ezt megoldani, olvasni, fordítani talán igen, de kommentálni biztosan nem. Én voltam az első vizsgázó.

Amikor bementem, Domán professzor felszólított, hogy gyorsan mondjam azt, amit tudok, mert ekkor 4 óra volt és 5 órakor kezdődött a gyertyagyújtás, amelyre Domán doktor is hivatalos volt.

Szabadkoztam, hogy nem vagyok igazán felkészülve. Bármit mondhatok? Igen volt a válasz.

Erre azt mondtam, hogy Rachmonesz (ez azt jelenti: kegyelem). Domán professzor értett a szóból, s azt válaszolta, hogy Szerdócz, kapsz egy hármast, s mindenki veled együtt hármast fog kapni.

Ez a három történetem kapcsolódik a Hanukához.

Schöner Alfréd második kérdése: Te sokat publikálsz. Milyen összefüggést látsz Hanuka és a Teremtő között?

Szerdócz Ervin: Amikor i.e. 1313-ban a Szinaj hegyén megkaptuk a Tórárt az I-tentől, hangokat hallottunk, de alakot nem láttunk. A bronzkorból a vaskorba való átmenet idején egy népnek nehéz volt megütnie azt a szintet, hogy felfogja, hogy I-ten nem lehet térben, nem lehet időben, sem szubsztanciálisan. Az akkori más népeknek nagyon egyszerű volt leborulniuk a bálványok előtt. Így számunkra egy óriási kihívás volt a „megfoghatatlan” I-ten.

Schöner Alfréd harmadik kérdése: Mit jelent számodra a 21. században rabbinak lenni?

Szerdócz Ervin: Nagy kihívást. Tudjuk azt, hogy milyen nehéz a zsidókat egyben tartani úgy, hogy valami célt is

adjunk nekik. Sajnos, olyan korban élünk, amikor nagyon kevesen tudnak imádkozni, s nagyon kevesen akarnak tanulni. H.I. Újpesten minden szombaton délután Talmud Tóra van. E kérdésemre válaszolva idézem példaképemet, Schöner professzort, aki közvetlenül rabbiavatásom előtt mondta: rabbinak lenni egyenlő azzal, hogy kis fényt vinni abba a szellemi sötétségbe, reményt adni a szekularizált közegünkben élőknek. Nem tudom ez eddig mennyire sikerült, de ha a Teremtő időt és erőt ad hozzá én ezt fogom tovább követni. Bármikor lehet Hanuka, amikor vágyok a fényre. Én viszem a lángot.

Schöner Alfréd: Beszéljünk egy kicsit az izraeli családdról.

Szerdócz Ervin: A három unokám neve szimbolikus. Az első unokám neve Noam Avigdor. Noam azt jelenti, hogy kellemes. A másodiké: Salév, tökéletesség. Törekedj a tökéletességre, a jóra. A harmadiké Almog, ami karfát jelent. A Szentélyben a felfelé vezető lépcső karfája szantálfából készül. Nekem – úgy érzem – az Örökkévaló mindig fog adni egy karfát, amibe kapaszkodhatok.

Schöner Alfréd: Az Újpesten szolgált rabbik közül kiemeltek két rabbist: a már említett Domán Istvánt és Deutsch Róbertet. Hogyan emlékszel vissza Deutsch Róbertre?

Szerdócz Ervin: Én harminc éven át minden reggel vele imádkoztam. A kérdésre egy Liszt Ferencsel kapcsolatos történettel válaszolnék. Amikor Liszt Ferenc egyszer bement a Dohány utcai zsinagógába, nagyon átszellemülve jött ki onnan. A neki szegezett kérdésekre válaszolva azt mondta, hogy ez azért van így, mert ott bent hallotta a rabbist, aki I-tennel beszélgetett. Amikor Jidua odaállt imádkozni, meggyőződésem, hogy hallottam I-tennel beszélni embert. Ő volt a másik példaképem. Számomra nagyon sokat jelentett.

DR. SCHÖNER ALFRÉD FŐRABBI VENDÉGE VOLT DR. VERŐ TAMÁS FŐRABBI NOVEMBER 30., KISZLÉV 26., HANUKA 2. NAPJA

Schöner Alfréd: Mit jelent egy rabbinak a csodák ünnepe?

Verő Tamás: Azon túl, hogy a Hanuka 8 napon át tart, azt, hogy a közösségünk 82 éve kitart, tovább él. Mi is egy láncolat vagyunk és visszük tovább, amit megkapunk az elődöktől. Különösen, ha pozitív visszajelzést kapunk: pl. a zoomon keresztül együtt tudunk gyújtani. Ez is azt mutatja, hogy egy család vagyunk. Az, hogy engedjük egymást lakásunkba bepillantani, s ezáltal közelebb kerülünk egymáshoz, ez is egy csoda.

Sch. A: Hogyan ünneplitek ti, a Frankel Leó utcában Hanukát?

V.T.: Most, hogy korán köszönt be a szombat, most a mááriv ima időszakát kibővítjük és együtt gyújtunk gyertyát. A romló egészségügyi adatok ellenére flash mob-szerűen valahol a szabadtéren összejövünk egy gyors gyújtásra. Az első este a Lövőház utcában volt a gyújtás, holnap (4. nap) a közeletekben (a Hegedüs Gyula utca közelében) lesz a gyújtás. A Hanuka azt jelenti, hogy együtt vagyunk, együtt gyújtunk. Így a Hanuka nemcsak a nagy zsidó családról, hanem a mi kis zsidó családukról szól, ami persze a Frankelt, a budapesti, a vidéki, és esetenként a küldödi zsidóságot is jelenti, attól függően, hogy kik csatlakoznak hozzánk.

VERŐ TAMÁS

Sch.A.: A Frankel Leó utcában a zsinagógába belépve építészeti, zenei és egyéb újításokkal találkozunk. Hogyan próbáljátok a 21. századi a zsidó közösségi életet megújítani és újabb és újabb ötlettel gazdagítani?

V.T.: Ha a pesti oldalról rálátunk a zsinagógánkra a felső szintre – az amerikai WTC pusztulását követően – a helyén létesített felfelé mutató világításhoz hasonlóan – mi is kiraktunk 8+1 lámpást, ami felfelé világít, s amely szimbolikus behozza a fényt a közösség életébe. Ugyanezt próbáljuk a Micve klub életében, amely a vírushelyzet miatt nem nagyon tud működni. Próbálunk mindent az online rendszerre átemelni.

Ha valaki belép a Frankelbe, azt a különlegességet látja, hogy egy kicsit ortodox és egy kicsit neológ zsinagóga. Egy kicsit askenáz és egy kicsit szefárd. Egy ortodox helyen a bima középen van, egy neológ zsinagógában teljesen elől. A Frankel ezt ötvözi. Az askenázoknál valamennyi pad előre felé néz, a szefárdoknál körbeveszi a tóraolvasó asztalt. A Frankelben a kettő között van a megoldás. A tóra a legfontosabb, arrafelé fordulunk, abban látjuk a reményt. Így próbáljuk – ahogyan ti is – becsalogatni a híveket akár egy kántorkoncerttel. Valamennyien ismerjük Nógrádi Gergőt, akinek a közreműködésével minden pénteken és szombaton egy-egy koncertben lehet része azoknak, akik eljönnek.

Sch.A.: A 6 éves unokám azt mondta nekem, hogy ő hallott az interneten egy rabbi bácsit magyarul mesélni. Nem kegyed volt az a rabbi bácsi?

V.T.: Nem bácsi, de én vagyok. Minden este 8 órakor, immár két éve 10 percig egy-egy rövid sztorit olvasok fel.

Sch.A.: Mi az online zsidongó?

V.T.: Élőben próbálunk Linda segítségével meglévő, hiánypótló könyveket a közösség részére elérhetővé tenni. Zsidongó – zsidó könyvek sorozata. Feleségem Bán Linda, ő ezeknek a könyveknek a szerzője, s a talmud tórai közösség lelke. Ő szervezi a gyerekek programjait.

A facebookon most együtt gyűjtünk gyertyát, amely párosul egy játékkal, amelynek győztese ajándékot kapnak. Így is próbáljuk interaktívvá tenni az együttléteket.

Sch.A.: A közösségünk egyik tagjának az unokája azt mondta, hogy hívjuk meg a Batman-t hozzánk. Légy szíves mondd el, hogy mi a közös a Tóra szeretete és egy ilyen furcsa figura között.

V.T.: Az ötlet Lindának köszönhető, de nem tudom, hogy mikor találta ki, hogy ne csak a zsinagógákba vonzzuk be a híveket, de próbáljuk meg a zsidó otthonokat is felépíteni. Olyan szabályt alkottunk, hogyha Hanuka idején valaki tíz gyermeket összehoz egy otthonba, akkor én elmegyek hozzájuk. Az áldás együttes elmondása után rövid ideig beszélgetünk, s megyek a következő helyre. A cél, hogy az emberek a barátaikkal, a rokonaikkal együtt ünnepeljék a Hanukát. Mindehhez Linda javaslatára készítettünk egy fotót, amely a Szuperment ábrázolja rabbisított formában, tehát az én arcommal. A kollégám, Róna Tamás foglalta le a Batman figurát.

Sch.A.: Mit jelent a következő három fogalom: talmud tóra, szarvasi vallási tábor, s az a hír, hogy Verő Tamás budai főrabbi az óvodásokhoz is kimegy.

V.T.: Mind a három számomra a jövőt jelenti. Minden pénteken elmegyek az óvodába, s ez egy hétre feltölt engem energiával. Szeretettel fogadják Tomi bácsit. Az óvodások lassanként jobban tudják az áldásokat, mint én. Ez kapcsolja össze Szarvast is

Azért a jövő, mert ha ezek a gyerekek nem ismerik meg a hagyományokat, akkor ez el fog szállni.

Amíg van kapcsolat, addig lesz jövő.

S ha egyszer elmennek a zsinagógába, oda mennek, akivel volt-van kapcsolat.

Sch.A.: Milyen szerepe volt-van a szarvasi tábornak a mai húszas -harmincas és negyvenes zsidóság életében? Mi a kapcsolata a Verő házaspárnak Szarvassal?

V.T.: H.I. ott lehettem a lelegeje, 1989 óta. Végig jártam valamennyi feladatkört: egyszerű madrichként kezdtem,

voltam csoportvezető, korcsoportvezető, program-koordinátor.

Az utóbbi két évben nem tartották meg a tábort, hogy ne tegyenek különbséget a magyar és külföldi gyerekek között. Ez utóbbiak a járvány miatt nem vehettek volna részt, míg a magyarok igen.

Azok az emberek, akik ezen nevelkedtek, ott vannak a környező országokban a zsidóság vezetésében.

Aki ebben nőtt fel, az tovább viszi a következő generációnak ezt a hagyományt.

Sch.A.: Budai Sófár, Sábát?

V.T.: Honlapunk aktívan működik, instagramon, twitteren is elérhetőek vagyunk.

A Budai Sófár havi kiadvány, 1500 család részére ad információt. Ma már online is elérhető.

Sábát – heti hírek, heti szakasz tartalmú, kizárólag online megjelenéssel.

Sch.A.: Volt a budai (Újlaki) közösségnek két nagyszerű kántora: Siroka Sándor, Doff Imre. Gondoljátok-e megörökíteni az ő emléküket márványtáblán a zsinagógában?

V.T.: Nógrádi Gergely ebben nagy szerepet játszik, de Larissza is kutatja a munkásságukat.

Sch.A.: Jó zsidónak lenni?

V.T.: Mindenki csukja be a szemét, s tegye fel magának ezt a kérdést.

Úgy gondolom, hogy nagyon jó, szuper, remek. Életem nagy részében sokkal több jóérzést, mint ellenérzést okozott számomra.

A nagyobbik lányom, Sári a Lauderba jár és annak befejezése után valószínűleg Izraelben folytatja a tanulmányait. A kisebbik Szonja, angol tannyelvű iskolába jár, s jobban beszél angolul, mint én.

Sch.A.: Van olyan gondolatod, amelyet hanukai üzenetként lehetne értékelni?

V.T.: Mindenki számára ismert, hogy Hanuká – niszán 25-én a megnyugvást jelentette, amikor is a csoda megtörtént a hároméves szabadságharc végén. Legyen mindenki számára a megnyugvás pillanata, hogy egy nap 25 óráig tart. A mindennapi csodákat vegyük észre magunk körül.

Klein Ervin főkántor úr 1942-ben született, így az idén lenne 80 éves.

Olyan életművet tudhat magáénak, amelyben a kiváló kántori tevékenysége mellett főszerepet kapott a zenepedagógusi munka. Ez életének talán a leginkább kedves és „legtermékenyebb” műve volt, hogy egész életében tanított. Tanítványai voltak a ma Magyarországon működő kántorok, akik közül többen nemzetközi hírnevet is szereztek maguknak és így kimondatlanul a magyar zsidóságnak.

Ezen kívül Mayer Erikával együtt, Landeszman György főrabbi úr támogatásával megszervezte a Bethlen téri gyermekkórust. Ez akkoriban túlmutatott a zenei produkciókon. Társadalmi jelentősége volt, hogy a nyolcvanas években 30-40 gyermek, szüleivel együtt hetente találkozott, egyszóval hozzájárult a zsidó élet felpezsdítéséhez. A ma Magyarországon és külföldön élő kórustagok véleménye egyértelműen ezt igazolja. Később Klein Ervin az Anna Frank gimnáziumban egy másik kórus létrehozásában is tevékenykedett. És mindez Klein Ervint boldogsággal töltötte el.

Emlékét megőrizzük.

Előreláthatólag 2022 szeptemberében, az 5782. zsinagógai év utolsó hónapjában egy emlék-koncerttel fogunk emlékezni és emlékeztetni főkántor úr életére, tevékenységére.

VISSZAEMLÉKEZÉS

Klein Ervin a kórusvezető

Mindannyian, akik ismerték és szerették Ervint tudjuk, hogy milyen pótolhatatlan veszteség számunkra Klein Ervin halála. Óriási úrt hagyott maga után mind a családjában, mind a vallásos zsidó hitéletben, mind az OR-ZSE kántorképzőjében, a talmudot tanuló gyerekek körében, barátai szívében, de ez a sor végtelen.

Felsejlik, hogy a Bethlen téri gyermekkórus több volt annál, amit a neve takar.

A szerkesztőség kérésére nekiláttam, hogy megkeressem a volt kórustagokat. Egyelőre úgy látom, hogy özönlenek a válaszok, egykori kisgyermekektől – ma már felnőtt kórustagoktól, tehát látszik, hogy milyen mély nyomot hagyott bennük az egykori kórus tevékenységünk. Ez nem kifejezetten zenei munka volt, hanem a gyermekek és családjaik visszatérése a zsidósághoz, saját kultúrájához, út az önazonosság megtalálásához, sokaknál visszatérés az ősi földre, új élet és új világ kezdete. Segítség a későbbi boldoguláshoz, vagyis mindaz, amit az akkori társadalom nem adott meg nekik. Közben gyűjtöm a visszaemlékezéseiket.

Remélem, a tervezett emlékestre sokan eljönnek közülük.

* * *

1982-ben a Goldmark kórusban találkoztam Ervinnel. Mint kiderült, már a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskolában is játszottunk közös koncerten: ő, mint végzős, én, mint kezdő

KLEIN ERVIN

hallgató. Nagyon megörültünk egymásnak. Ervinben ekkoriban kezdett megérlelődni egy zsidó gyermekkórus megalapításának a gondolata, és felkérésére boldogan kapcsolódtam be a munkába.

Hosszas szervezés után 1985 tavaszán tartottuk meg az első próbákat a Bethlen téri zsinagóga irodahelyiségében. Először csak pár gyerek jött Landesmann György, akkori főrabbi talmud tórájáról, de a kórusnak hamar híre ment és hetek alatt közel 30-40 gyerekre duzzadt a létszám.

Ervin héber és jiddis dallamokat tanított nekik, én főleg a zongorakísérettel foglalkoztam, a hangversenyeken felváltva vezényeltünk és zongoráztunk. Eleinte a Hitközség körzeteiben, később nagyobb helyeken, pl. a Pesti Vigadóban léptünk fel, és a gyerekek egyre magabiztosabbá váltak. Ezt csodálatos volt látni.

A kórus életének csúcspontja 1987-ben az izraeli Zimrija nemzetközi kórusfesztivál meghívása volt.

Ekkoriban magánemberként még lehetetlen volt Magyarországról Izraelbe utazni, de Ervin elszántsága és a szülőlk odaadó segítsége révén az álom valóra vált. Ott ültünk az EL-AL gépen addigra mintegy ötven gyerekkel és néhány felnőtt kísérelvel úton Tel-Aviv, majd busszal Jeruzsálem felé! Azt hiszem mindannyiunk számára felejthetetlen maradt az az euforikus ünneplés, amellyel a mi gyerekeinket fogadták.

Amikor a megnyitó ünnepségen a kórusok bemutatása során a Bethlen-téri gyermekkórusra került a sor, egy egész stadionnyi ember – nemzetközi kórusok – állt fel, hogy zúgó tapsal, örömujjongással és énekkel ünnepelje ott létünket. Több ezer ember szájából egyként szólt az Ám Izrael Cháj dal. Izrael gyermekei élnek, és élni fognak mindörökké! Az Izraeli himnusz nál a gyerekek és mi is zokogtunk. Akkor vettem észre a finom ősz hajú embert, aki meghatódva állt mellettünk, majd többször kísérlőként is velünk tartott utunk során. Csendesen ült a fegyveres buszsofőr mellett. Elie Wiesel volt!

A Bethlen téri gyermekkórus 1992 körül feloszlott, Ervin tehetsége és a zsidó zene iránti elhivatottsága más utakat talált magának.

Mégis, a gyermekkórus a 80-as évek Magyarországon sokunk számára a zsidó gyökerekhez, a zsidó kultúrához való visszatérés első lépése volt.

Ervin – és mindaz, amit bennünk elindított, amit tőle tanultunk, amit vele együtt átélünk – örökké velünk marad.

(Mayer Erika írása, szerkesztett változat, egy részlet megjelent a Szombat című lap digitális honlapján, 2021.11.01-én)

KLEIN ERVIN SÍRKŐAVATÁSA 2021. OKTÓBER 24.

VISSZAEMLEKEZÉS

Hogyan éltem át Budapest ostromát?

CSILLAGOS HÁZ-VÉDETT HÁZ-GETTO-FELSZABADULÁS

1944. március, Wesselényi utcai iskola. Befejeztük a második osztályt és csillagot kellett viselni. Fülemben csengenek az igazgató búcsúszavai „már titeket is megbélyegeznek”.

Szövetség utca, légi riadók, rohanás a pincékbe. Csomagcipelés, egyedül, mert apám, már MUSZOS volt, anyám pedig dolgozott. Anyámat a munkába menetkor a villamosról vitték el, de este megszökött az újlaki téglagyárból. Kettőnap múlva, amikor kiürítették a csillagos házakat, mi nem tudtunk védelevelet szerezni, akik ott voltak azokat kora reggel elvitték a csendőrök és a nyilasok. A közel 80 éves apai nagyanyámat beágyaztuk, a két éves unokahúgomat bevitte magához az egyik keresztény szomszéd. Apám nővérét, aki később a gyámom lett, valamint három unokatestvéreimet, a házmegbízott segítségével a csendőrök visszaengedték. Végül megszereztük a „svéd védelevelet” és így kerültünk a svéd védettségbe. Az Újpesti rakpart 7-be „a mai ZSILIP” mellett volt.

12-en voltunk egy lakásban, két hét múlva kiürítették a nemzetközi gettót is, így több ezrenket bevitték a gettóba. Végigvittek bennünket gyalog, felemelt kezekkel a körúton. Az Erzsébet körút és Dob utca sarkán hajtottak be bennünket a gettópalánkhöz. A Fészek klubnál volt a gettó bejárata. A Klauzál téren állítottak meg bennünket és közölték, hogy mindenki maradjon ott, mert ők elmennek az elszállásolásukat intézni. Iszonyatos nagy hó és hideg volt. Én addig nyaggattam a nagynénimet, még az első házba bementünk, de a rendes pincében már nem volt hely, így az utcáról nyíló, de befalazott fás

ZOLTAI GUSZTÁV

pincébe kerültünk. Ez az ortodox hitközséggel szemben volt. Itt iszonyatos körülmények között, cca. nyolcvan voltunk.

Másnap, amikor kimentünk vízért, akkor tudtuk meg, hogy a nyilasok, amikor visszajöttek részegen, több száz embert lőttek agyon. Ők tömegsírban nyugszanak a Kozma utcai temetőben. A ház egy bomba- vagy aknatakalatot kapott, így a teljes utcai homlokzata bedőlt és ennek köszönhetően, hogy a mindennapi nyilas razzsiát megúsztuk, mert nem tudták, hogy a romok között élet van. Nem volt szabad beszélgetni, mert minden behallatszott az utcáról, de mindenki is hallatszott, ha véletlenül valaki sírt vagy beszélt.

Január 18. hajnalban megszűnt minden lövöldözés és néma, dermedt csönd lett az utcán, majd a vészkijárat kibontása után megláttuk az első szovjet katonát, illetve a sapkáján a vörös csillagot.

FELSZABADULTUNK!

Tetvesen, rühesen, rongyosan, még emberi formánk sem volt. Még aznap, január 18-án délután hazamentünk a Szövetség utcába. Kifosztott lakás képe tárult elénk, de SZABADOK voltunk. Vártuk a híreket a családról, hozzátartozóinkról, de sajnos sem édesanyám és édesapám sem jött vissza. Anyai nagyanyámat az újpesti gettóból és több családtagomat már korábban Auschwitzba vitték, ahol elgázosították őket. Közvetlen családunkból 17 rokonom lett a Holokauszt áldozata.

A traumát a mai napig sem tudtam kiheverni.

Nem tudok megbocsájtani, de sajnos megbékélni sem, hiszen nap mint nap újra jönnek a világ minden tájáról a hírek az interneten és más tömegkommunikációs eszközökön ke-

resztül az antiszemitizmus hangjai, és fellángolnak bennem a múlt árnyai.

Ma 85 évesen boldog családi légkörben élek. Két gyönyörű gyermekem és két csodálatos unokám van, Ők próbálják pótolni az elveszett és tönkre tett éveket.

A borzalmakat nem lehet és nem is szabad egy pillanatra sem elfelejteni.

Végül hadd emlékeztessenek arra a mondatra, amely a Dohány utcai Zsinagóga melletti temető kerítésén elhelyezett emléktáblán található:

„Örök dicsőség a Szovjet katonáknak, akik a budapesti gettót felszabadították”.

Zoltai Gusztáv zcl.

ZOLTAI GUSZTÁV (1935 – 2021) EMLÉKÉRE

Zoltai Gusztáv neve szinte minden magyarországi zsidó ember számára ismert, hiszen 22 éven át töltötte be a Budapesti Zsidó Hitközség ügyvezető igazgatói posztját és közben 22 éven át a MAZSIHISZ ügyvezető igazgatói tisztét is.

Az azonban már kisebb körben tudott róla, hogy 2000-től 2009-ig közösségünk, a Hegedüs utcai körzet elnöke volt. Akik hosszú ideje, esetleg felmenőik akár több generáció óta jártak / járnak a Csáky zsinagógába, jól ismerik, hogy mennyi mindent tett kisebb közösségéért. Mind a nagy zsinagóga, mind a kis imaterem rendbehozataláért sok anyagi forrást teremtett és rengeteg szervezési feladatot vállalt.

Sok helyen méltatták már tevékenységét, most a Körzet nevében búcsúzunk egy tőle származó írással és Spann Gábor vele kapcsolatos jegyzetével.

Nyugodjék békében.

PAROCHET A NAGYZSINAGÓGÁBAN

VISSZAEMLÉKEZÉS

In memoriam Zoltai Guszti

Most, Kedves Olvasóm, két saját „Zoltaiádát” fogok elmondani, nem azért, hogy konkuráljak kápe nevű titokzatos kollégámmal, csupán én is szeretnék hozzájárulni ahhoz a legendáriumhoz, ami kialakulóban van Zoltai Guszti életével kapcsolatban. Mivel mindkét történetnél jelen voltam, így a sztorioimat „kápe”-nak vehetik.

Még lipótvárosi lakos voltam, de személyes okokból templomkörzetem a Rabbiképző volt. Egy péntek este – mivel a Bérkocsis utcához legjobb villamossal menni – gyalogosan battyogtam a Szent István körút felé a Hegedüs Gyula utcában átellenes oldalon, mint ahol a zsinagóga van. Akkoriban éppen szemben templomunkkal működött egy a

nép által „Fradi kocsmának” becézett italbolt, ahol valóban legtöbbször a szteroidtól kigyúrt B-közép Fradi drukkerék gyűltek össze. Azt mondanom sem kell, hogy be és kimenettelkor egyikük sem kereste a bejárat ajtaján a „zsidó hőmérőt”, hogy puszt adjon rá. Viszont annál többször kiabáltak át az istentiszteletre gyülekező híveknek gorombaságokat, fenyegető antiszemita szövegeket. Mivel a pub ajtaja odaértemkor nyitva volt, egy pillanatra megálltam benézni. A túloldalon a zsinagóga előtt kint állt tüntetően Zoltai Guszti – aki ebben az időben a körzet világi elnöke volt – és egy pár bátrabb férfi hívő. Természetesen észrevettem engem is, és hangosan átkiabált a túloldalról:

– Spánn! Ne menj be oda, mert ott maximum egy nyilas házmestert ihatsz, míg ha mi hozzánk jössz, az imán felül finom kóser kiddush bort is kaphatsz. Az ő jellegzetes hangján kiáltotta ezt kb. 20-30 járókelő jelenlétében. Bennem megállt az ütő, nem akartam és nem is mertem volna bemenni a kocsmába, na meg váratlanul ért a „zoltais” invitálás. Zavartan mormogtam valamit arról, hogy a Rabbiképzőbe megyek, és gut sabeszt is suttogva kívántam. A történethez az is hozzá tartozik, hogy nem sokkal ezután az ideiglenesen hazánkban állomásozott grúz zsidó közösség – akik a Hegedűsbe jártak imádkozni – logisztikai segítségével a Fradi kocsmára egyik napról a másikra bezárt.

A másik „Zoltaiáda” már akkor történt, amikor ő a MAZSIHISZ és BZSH ügyvezető igazgatója volt. Én az MTV-s állásom mellett az akkor nyugat-német ARD és ZDF közszolgálati tévék magyarországi képviselője is voltam némettudásom okán. Ők telexben vagy faxban megküldték kívánságukat, amihez vagy küldtek kintről német stábot, vagy béreltem én itt magyarokat, elkészítettem a kívánt tematikájú riportot, amit németre fordítottam és este az MTV technikájával az illetékes híradóba be is játszották. Történt, hogy kaptam egy olyan utasítást az ARD-től, hogy forgassak egy kb. 10 perces riportfilmet Közép-Európa legnagyobb diaszpóra-zsidóságának életéről. Bekerült ebbe minden: a Szeretetkórház, az Öregeket Otthona, az Új Élet szerkesztősége, iskola, óvoda és Rabbiképző egyaránt.

Kívánságuk volt, hogy a magyar zsidóság egyik vezetője is válaszoljon kérdéseimre. Zoltai Guszti gondolkodás nélkül rávágta, ez ő lesz!

A tisztán német forgatócsoporttal (operatőr, hangmérnök, világosító) megjelentem nála a Síp utcai irodájában. Kérésére a riport úgy zajlott, hogy én tettem fel a németek kérdéseit magyarul, ő válaszolt, és én aztán azt még a helyszínen németre fordítottam. Gáláns vendéglátó volt, előbb teletöltötte a németeket kóser szilvapálinkával, én is kaptam egy feketét, és az interjú rendben lezajlott. Sietősen búcsúztunk, mert egy másik helyszínen már várták a stábot. A németek kocsijában a Wesselényi utca közepénél kiállt fel a német operatőr – aki előző este mesélte el, hogy édesapja még Wehrmacht harcosként ott feküdt Sztálingrádnál egy gödörben – : Üristen! A teleobjektívemet ott felejtettem, több ezer márka, menjünk vissza!

Vele kettesben visszafutottunk, és kérdés nélkül törtem be Zoltai irodájába. Ekkor már más vendég ült nála, én elnézést kértem és örömmel nyugtáztam, hogy a szoba sarkában ott áll a kincset érő optika. Megköszöntem, hogy vigyázott rá, mire Guszti felém fordult és azt mondta:

– Fordítsd le neki, hogy én azt hittem, hogy azt a lencsét jóvátételként hagyta itt a Soá alatti szenvedéseimért!

Én természetesen szőhűséggel lefordítottam szavait: az ügyvezető igazgató úr azt mondta, hogy mindig boldogan áll szolgálatára egy német stábnak. . .

Spánn Gábor

(Megjelent az Új Élet 2022. február 1-i számában)

SZERDA DÉLUTÁNI BESZÉLGETÉSEK

Vendégünk volt Szinetár Miklós, a két lábon járó történelem

Szerda délutáni beszélgetések. Ezt a címet adtuk azoknak az elsősorban a kultúrában ismertté vált személyiségeknek, akikkel dr. Hersch Tamás általában havonta egy alkalommal beszélgetett. Ezek a művészek életének, munkásságának legfontosabb momentumai kerülnek szóba. Február hónapban az egyik legsikeresebb ilyen rendezvényre került sor a zoomon, több mint hatvan bejelentkező részvételével. Nemcsak a vendéről volt szó, hanem arról is, a korról is, amelyben az elmúlt kilencven évet töltötte, töltöttük.

Szinetár Miklós Kossuth díjas, kétszeres Jászai díjas, a Magyar Televízió korábbi elnökhelyettese és főrendezője, a Magyar Állami Operaház korábbi főigazgatója, a Fővárosi Operett Színház korábbi igazgatója, a Színház és Filmművészeti Főiskola (ma: Egyetem) tanára. Szinetár Miklós megkapta a MAZSIKE által adományozott A Zsidó Kultúráért díjat is.

KOMOLYAN VESZI-E AZ ÉLETET?

A kisebb jelentőségű dolgokat nem kell komolyan venni. Kevés dolog fontos az életben, de az nagyon.

Például, amikor 1944-ben egy Vörösmarty utcai ház pincéjében igyekeztünk átvészelni az ostromot, óriási hanggal egy bomba becsapódását észleltük. Azt hittük, hogy itt a vég. Szerencsére egyik szomszédos házat érte a találat.

SZINETÁR MIKLÓS

Akkor ott a pincében arra gondoltam, hogy fél évvel azelőtt azon izgultam, hogy hányasra sikerül a latin vizsgám.

Na, akkor mi a fontos az életben?

Ezt egy zenei-szakmai példával is tudnám illusztrálni: gyerekkoromban nagyon gyakran megfordultam az Operában, a legolcsóbb helyen, a harmadik emelet 2. sorában álltam. Azért álltam, mert ugyan a színpadot nem igazán lehetett onnan látni, de láthattam magát a zenekart és jól lehetett hallani. Akkor Klemperer Ottó, német karmester két éven át vendégszerepelt Budapesten. Fáradt, öregember volt és ezért ülve dirigált. De minden este volt kétszer, esetenként háromszor 10 perc, amikor felállt, s állva dirigált.

Azt tudni kell mindig és mindenben, hogy mik azok a fontos dolgok, amelyekhez fel kell állni.

A sport területéről is mondhatok egy esetet. Nagy Dózsa drukker voltam, de megfordultam más olyan meccsen is, amelyen kedvenc csapatom nem játszott. 1944. március 19-én, Magyarország német megszállásának napján Kispest –Fradi meccset rendeztek, s a meccs szünetében azt tapasztaltam, hogy egy fiatal keresztény Kispest drukker összeverekedett egy ismerős zsidó Fradi drukker fiúval (ilyen is van!). S később, amikor a zsidóknak már bujkálniuk kellett a németek elől, mit gondolnak ki bújta el a zsidó fiút? Annak a fiúnak az édesanyja, akivel a meccsen összeverekedett.

És tudta, hogy az élet sokkal fontosabb annál, mint az, hogy ki kinek drukkol.

Mert vannak az életben fontos és kevésbé fontos dolgok.

OPERÁT RENDEZNI, CSAK ÚGY LEHET...

hogy a rendező kívülről ismeri a szöveget, a darabot. Én, amikor 16 éves koromban minden este fent voltam a kakasülön, megtanultam szinte valamennyi opera szövegét. Amikor operát kezdtem rendezni, ez nagyon hasznos lehetett volna. Problémát csak az jelentett, hogy manapság az operákat a szerző anyanyelvén adják elő, így újra kellett tanulnom valamennyit.

GIMNÁZIUM, FŐISKOLA

A gimnáziumban én egy elszánt szélsőséges kommunistának számítottam. A gimnáziumban osztálytársam volt Kondrád György, Szakonyi Károly, Fehér Ferenc.

Amikor 1949-ben bekerületem a főiskolára, egyszeriben egy üldözendő kispolgár lettem. Megváltozott a státuszom, mert a főiskolán már az ekkorra már odatelepített vérbolsevikok voltak. Azt is bűnömnek rótták fel, hogy folyton humorizáltam, s egy bolsevista ne humorizáljon.

A főiskolán csináltam egy pamfletet Gábor Miklósról, aki éppen Sztálint játszotta. Ez majdnem a karrierembe került, mert a javaslat az volt, hogy engem minden magyarországi főiskoláról tiltsanak ki, mert nem lehet Sztálinról humorizálni. Szerencsémre Major Tamás mellém állt, mondván, hogy ripacskodásért nem lehet valakit büntetni.

ÍGY KERÜLTEM AZ OPERAHÁZBA

A Rákosi érában voltak olyan személyek, akiken keresztül meg akarták nyerni az embereket a rendszernek. Ilyen volt Oláh Gusztáv, az Operaház akkori igazgatója. Ő eljött egyszer a főiskolára, s úgy látszik felfigyelt rám, mert ösztöndíjasként elvitt magával az Operába Melis Györggyel, Házy Erzsébettel és Gács Edittel együtt. Mi négyen voltunk ösztöndíjasok. Talán ijesztőnek tűnik, én 70 éve vagyok a Magyar Állami Operaházban.

CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ

1954-ben Szinetár Miklós 22 évesen megrendezte az Operettszínházban a Csárdáskirálynőt, Honthy Hannával és Feleki Kamillal, akik akkor már neves művészek voltak, ugyanakkor attól féltek, hogy egy rossz mozdulat, s leburzsoázzák őket. Én 22 évesen nem akartam ezeket a mai szóval sztárként emlegetett művészeket megnevelni, így nagyon jó viszony alakult ki köztünk.

Összesen 1680-szor került ez a mű a színpadra bel- és külföldön, többek között Moszkvában és Leningrádban, óriási sikerrel. Leningrádból kénytelenek voltunk visszatérni Moszkvába csak azért, mert Hruscsov nem látta az előadást, s az ő kérését természetesen teljesítették.

Miközben ilyen hatalmas sikert aratott a Csárdáskirálynő a Szovjetunióban, a Szabad Nép azt írta, hogy nem a Csárdáskirálynőt kellett volna kivinni, hanem valamelyik aktuális magyar író darabját, amely a szocialista termelés sikereiről szól.

KITÉRŐ A PETŐFI SZÍNHÁZBA

Aczél György, az akkori „kultúrfőnök” fiatalítani akart. 1962-ben Petrovics Emillel és Ungvári Tamással együtt beadunk egy javaslatot egy musical színház létrehozására és Aczél ezt támogatta.

Bemutattuk Mándy Iván Mélyvíz c. darabját, amely egy szürrealista mű volt, s nem felelt meg a kor szocreál

követelményeinek. A közönség mellettünk állt, támogatott bennünket, miközben a sajtóban leburzsoáztak minket.

IRÁNY A MAGYAR TELEVÍZIO

Egy napon behívatott magához Szirmai István, aki akkoriban a pártközpontban a kultúrát irányította, felügyelte. Közölte velem, hogy nekünk nagyon fontos a Petőfi Színház és az Operaház, de a legfontosabb a Televízió. Maga jövő héttől a Televízióban dolgozik.

Világéletemben vonzott engem a sokféleség, így „az ajánlat” számomra nagyon kedvezőnek tűnt.

Akkor még nem tudtam áthelyezésem valódi okát. Csak később tudtam meg, hogy Szirmai, mint a Rádió korábbi elnökét Rákosi lecsukatta, s az ÁVH-sok nagyon rosszul bántak vele a börtönben. S mivel ekkortájt a TV tele volt un. volt ÁVH-sokkal, Szirmai azért irányított a TV-be, hogy rajtam keresztül tudjon hatást gyakorolni a Televízióra.

Amiben ott a legsikeresebbek voltunk az az un. zenés színház volt. 10 év alatt 50 operafilmet csináltunk a TV-ben, a Bánk bántól, az Othello-ig, a Fidelio-tól a János vitézig, az operettektől a modern zeneművekig.

A Televízióban a karrierem megtört, leváltottak az elnökhelyettesi pozícióból, amikor bemutattuk a Csendes Don c. filmet, amelynek az elején egy térképen Magyarország a Hitlertől visszacapott erdélyi területekkel együttes területe látható.

Ilyen az élet.

Egy alkalommal egyik Luigi Dallapiccola műve alapján rendezett filmemet bemutatták a Cannes-i filmfesztiválon, ahol egy Hotel Majestic nevű luxusszállodában helyeztek el. Hazautazáskor – bár minden költségemet a vendéglátók fizették – a fogyasztott ásványvizet kifizettették velem. Akkoriban olyan alacsony volt a napi díj, hogy Bécsben a szállodára nem maradt elegendő pénzem, így egy portás megszánt, s a szálloda 5. emeletén található, használaton kívüli fürdőszobában töltöttem az éjszakát. Egyik nap luxusszálló, másnap fürdőkád.

Hazaérkezésem után minden vezető kollégámnak elmeséltem a történetet, hogy csak akkor vállaljon az ember ilyen munkát, ha rendelkezik egy un. „jelentéktelenség tudattal”.

NEMZETI ESTEK A VILÁG KÜLÖNBÖZŐ RÉSZÉN, ÚTIFILMEK A VILÁG KÜLÖNBÖZŐ ORSZÁGAIRÓL

Azt találtam ki, hogy kihasználva az MTV nemzetközi kapcsolatait egyes országokban egy-egy napon át csak magyar műsorokat adjanak. Erre sor került Kanadában, Svájcban, Izlandon, Finnországban, cserébe itthon az adott ország műsorait sugároztuk ugyanaznap. Ezt nem nézték jó szemmel a pártbizottságon, hogy túlságosan kozmopolita szemléletem van.

Egy másik ötletem az volt, hogy mutassuk be a magyar nézőknek a világ egyes érdekes pontjait. Így ké-

szültek útifilmek Tanzániában, Salt Lake cityben a mormonokról (Utahi utak), Mexikóban, Kínában. A patent az volt, hogy kiment egy operatőr, bemondó és én, mint rendező, a megérkezéstől számítva mindent a vendéglátók fizettek. Ez mindenkinek előnyös volt, a vendéglátóknak azért, mert olcsón megmutathatták magukat Magyarországon.

A mormonok ezután meghívtak tanítani Salt Lake citybe, ahol öt évet töltöttem. A helyi opera igazgatói állását is felajánlották nekem, de azt a feltételt nem fogadtam el, hogy hetente egyszer az opera szponzoraival kellett volna vacsorázni. El akartam kerülni olyan kívánságok teljesítését, hogy milyen darabokat adjunk elő, azokban kik lépjenek fel. Így ez a kiváló lehetőség elúszott.

Van egy rémes dolog, amelyet úgy hívnak, hogy szocializmus, van egy másik rémes dolog, amelyet úgy hívnak, hogy kapitalizmus.

VISZONYOM ACZÉL GYÖRGGYEL

Eleinte nem túlságosan kedveltük egymást, ő lenézte az operettet, csak a Nemzetiben bemutatott, kortárs magyar darabok számítottak.

Akkor változott meg a viszonyunk, amikor 1991-ben Aczél egy francia partnerét kihívta televíziós vitára, s engem kért fel, hogy készítem fel erre. Két héten át a legdurvább kérdéseket tettem fel neki, olyanokat, amelyenekre a franciáktól számíthatott.

Így kialakulhatott köztünk új viszony. Nem nevezhető ez barátságnak, nem tegeződtünk, de kölcsönösen becsültük egymást. Ma is becsülöm sok mindenért, miközben ismerem sok hibáját.

De Madách szavaival szólva: bűne a koré.

A mai világ egy krónikus Aczél-hiányban szenved.

Aczél korában volt kultúrpolitika. A kultúrpolitikusnak nem szabad beleszólni semmilyen tartalmi kérdésbe. Nem szabad véleményt nyilvánítani arról, hogy mi a jó, mi a rossz. Nem szabad véleményt nyilvánítani arról, hogy mi az ideális stílus. Művészeti kérdésekbe ne szóljon bele.

Abba viszont igen, hogy a Nemzeti színháznak mennyi a költségvetése, hány előadást tartson, legyen – e fix társulata, hogyan lehet megoldani a vidéki operajátszást.

Aczél a színházi területen nagyon hasznos volt, a filmművészetben hol igen, hol nem, a képzőművészetben már kevésbé.

VILÁGNÉZETEM AZ „IS”

Akkor jó a világ, ha is, akkor rossz a világ, ha csak. Azaz mindent meg kell mutatni például a TV-ben, kivéve a szélsőségeket. Nem lehet a dolgoknak csak kis szegmensét nézni, az egésznek kell nézni, de az arányok számítanak. A dolgok nagy részében vannak jó dolgok és rossz dolgok. A lényeg, hogy a jók legyenek túlnyomó többségben. Semmi sem egyszínű.

VÁLTOZNAK A DOLGOK, AZ IDŐK

Az, hogy nemcsak karácsonykor és nemcsak két bannánt lehet egyszerre kapni, az nagyon jó. Hogy útleve van a zsebünkben, az jó. Hogy az autóért és a telefonért nem kell könyörögni, az nagyon jó. Az hogy korábban kilenc helyen lehetett filmgyártással próbálkozni, ma egyetlen helyen. Ez nagyon nem jó.

* * *

A Tanár úr ez év február 8-án töltötte be a 90. életévét. Az életpályája teljes, elégedett az életével. Szép családja van.

További szép éveket, egészséget kívánunk. Bis hundred und zwanzig.

A Hersch Tamás által vezetett beszélgetés alapján szerkesztette Várnai György

ÉVFORDULÓ

Szenes Hanna

(1921. JÚLIUS 17. – 1944. NOVEMBER 7.)

Szenes Hanna születésének centenáriuma körül a múlt évben emlékeztek meg elsősorban Magyarországon, de zsidóság körében a világ számos más országában is.

SZENES HANNA,

Asszimilálódott zsidó család gyermekeként született Budapesten, eredeti családnevük Schlézinger volt. Apja, Szenes Béla sikeres színpadi szerző, korán meghalt, őt bátyjával együtt édesanyja nevelte. Rózsadombon laktak, a jómódú polgárság életét élve, amelyet eleinte az antiszemitizmus se nagyon érintett. Anikó (mert akkor még így nevezték) szintén irodalmi tehetség volt, a Múlt és Jövő közölte 12 éves korában írt verseit. Még nyaralásuk színhelyén, Dombóvárott is felfigyelt rá a helyi újság, interjút közölt vele. Itt egyébként Pataki Ferenc a későbbi fejszámoló tehetség udvarolt a szép és okos kislánynak, aki soha nem felejtette el ezt a diákszerelmet.

Ennek ellenére utolérte a zsidó sérelem: a református gimnáziumban, amelynek kitűnő tanulója volt, nem kaphatott önképzőköri tisztséget. Pedig a gimnázium igazgatója, a költő Áprily Lajos is jó véleménnyel volt irodalmi szárnypróbálgatásairól. Talán ennek az élménynek a hatására tudatosodott benne identitása. Gimnáziumi éve alatt vált cionistává, héberül kezdett tanulni és alijázásra készült. Ennek érdekében házuk kertjében naponta kerti munkában gyakorolta magát, mégpedig a meleg déli órákban, hogy magát a palesztinai kibucok életéhez szoktassa.

1939 szeptemberében érkezett Palesztinába. Noha irodalmi ambíciói voltak, mezőgazdasági iskolába iratkozott, mert tudta, hogy az épülő országnak erre van szüksége. Szorgalmasan tanult, fő szakiránya a baromfityenyésztés lett, a rózsadombi úri kisleány a kibucban is a „lul”, a baromfiól nem mindig ideális környezetében talált munkát. Noha nagyon jól érezte magát új hazájában, és a Szdot Jam tengerparti kibucának kollektívája nagyon szerette, az európai rossz hírek nyugtalanították. Úgy érezte, tennie kellene valamit a zsidóság megmentésére. 1943-tól tervezte, hogy visszatér Magyarországra, hogy aliját szervezzen a fiatalok között, illetve hogy özvegy édesanyját kimentse.

Csatlakozott a brit hadsereghez, önkéntesként ejtőernyős kiképzést kapott Egyiptomban, hogy a náci vonalak mögött kíséreljék meg segíteni az ellenállást. Rádiós kiképzés után a jugoszláv partizánok ellenőrizte terület felől érkezve 1944 júniusában lépte át a magyar határt, de rögtön elfogták. Sajnos meg kell jegyezni, hogy az angolok eleve feláldozhatónak tekintették a lelkes zsidó ejtőernyősöket, felszerelésük takarékoságából nem a legjobb volt – viszont pl. karórát kaptak, amelybe bevésték a RAF, a brit légierő kezdőbetűit. Elfogatáskor ezt nehezen lehetett megmagyarázni! Szenes Hannát a csendőrök kínozták, fogait kiverték, utána a Gestapo és a magyar kémelhárítás vette kezelésbe. Nem jártak sikerrel, hallgatott, még a rádió kódját se adta meg. Pedig letartóztatott édesanyjával is szembesítették, de Hanna nem tört meg!

A Hadik laktanyában szenvedett, hónapokig tartó kihallgatások és kínzások után bíróság elé állították, és hazaárulás vádjával a Margit körúti fogházban kivégezték. Se a tárgyalás, se az ítélet nem felelt meg még a korabeli katonai jogi eljárás szabályainak sem, de ezzel nem törődtek. Kegyelmet kérhetett volna, de ő gyilkosoktól nem akart!

Bátyjához írt levelét angolul írta, mivel minden levélnek át

kellott mennie a brit katonai cenzúrán, és a lány nyilván nem akarta, hogy a fordítás akadályozza a levél célba érését. Földi maradványait 1950-ben Izraelbe szállították és a jeruzsálemi Herzl-hegyen helyezték örök nyugalomra. Versei és darabjai fennmaradtak, 1944 májusában Palesztinában íródott Bol-dog a gyufa (Ashrei Hagafurur) kezdetű versét Izraelben és a zsidó világban népdalként éneklük.

Nem ő volt az egyetlen, aki hasonló feladatot vállalt a zsidó fiatalok közül. Szlovákiában is kerültek bevetésre palesztinai ejtőernyősök. Bátran harcoltak, többen elesetek, az elfogottakat agyonlőtték.

Bajtársaik közül talán legismertebb Szenes Hanna tragikus sorsa, ő bíróság elé került, de ez csak komédia volt. Bizonyos Simon százados november 7-én a statáriumra hivatkozva végrehajtotta a kivégzését.

Búcsúlevelét nem adhatta át, csak a holmijai között talál-ták utolsó versét:

„Egy-kettő-három...nyolc a hossza
Két lépéssel mérem a szélet
Kérdőjelként lebeg az Élet.
Egy-kettő-három...
tán egy hét is

Vagy hó vége még itt talál
De fejem felett a Halál.
Huszonhárom lennék most júliusban
Merész játékban számra tettem,
A kocka perdült – Veszítettem.”

Izraelben Szenes Hannát elsőnek nyilvánították nemzeti hősné, kibucában emlékmúzeumot rendeztek be, egy települést és több helyen utcákat neveztek el róla. A hadseregben ma is a női katonák példaképe, egy bemutatott izraeli filmben a női körletben a falon ott volt egy még Magyarországon készült egyenruhás képe!

Bátyja és édesanyja az ő szellemének megfelelően oda-települtek. Magyarországon 1945 után néhány újságcikk és visszaemlékezés méltatta hősiességét, de utána a cionizmus és Izrael nem tartozott a kedvelt témák közé. Rendszerváltás után megváltozott a helyzet, könyvek jelentek meg Szenes Hannáról. Ma az Erzsébetvárosban egy tér őrzi emlékét.

Születésének centenáriumán országsszerte ünnepek zajlottak. Reméljük, emléke, példamutatása nem fakul meg az idők folyamán!

Róbert Péter

INTÉZMÉNYEINK

A jövőnkért dolgoznak

Lapunkban rendszeresen találunk az olvasók olyan írásokat, amelyek a MAZSIHISZ illetve a BZSH intézményeiről szólnak. Fontosnak tartjuk, hogy ismerjük azoknak az intézményeknek a működését, céljait, amelyek értünk, a magyarországi zsidóságért dolgoznak. Legutóbb a bölcsödéről-óvodáról közöltünk egy bemutatkozó cikket. Ebben a számunkban a Scheiber Sándor Általános Iskoláról és Gimnáziumról írt az iskola nemrég újráválasztott igazgatója. Fontos körülmény, hogy a fenntartó, a Budapesti Zsidó Hitközség néhány hónapja az iskolaigazgató mellé Darvas István főrabbi személyében egy vallási igazgatót is kinevezett a zsidó vallási értékeknek az oktatásban koordinált és hangsúlyos ismertetése és zsidó vallásgyakorlás elősegítése érdekében. Jelentős előrelépés, hogy az iskola új pedagógiai programjában az eddiginél is hangsúlyosabban megjelennek a vallási értékeink.

A Budapesti Zsidó Hitközség már a múlt század elején működtetett iskolát, amely a mai Radnóti Miklós Gimnázium épületében, éppen 102 évvel ezelőtt nyitotta meg kapuit. A vészkorszak idején azonban az épületet rekvirálták, majd a háború után a zsidó közösség létszáma annyira megfogyatkozott, hogy nem tudta megtölteni a 20-as években még ultramodernnek számító gyönyörű épületet, amelyet aztán államosítottak is. A zsidó gimnázium így a mai rabbiképző épületébe költözött, és a 60-as években felvette az Anna Frank nevet. A 90-es években felmerült egy olyan zsidó iskola gondolata, amelyben első osztálytól egészen az érettségiig zsidó szellemiségben, zsidó iskolában tanulhatnak a diákok. 1998-ban nemcsak új nevet és épületet kaptunk, hanem a kezdetben négy, majd hatéves gimnázium mellett elemi tagozatot, később pedig nyelvi előkészítőt is indítottunk. Jelenleg 13 évfolyamos iskola-

ként járunk az elődeink által megkezdett úton, miközben igyekszünk választ adni korunk kihívásaira.

Iskolánk mellett, hogy elkötelezett a magyarországi neológ zsidóság hagyományainak és értékeinek megőrzése és továbbadása mellett, illetve ezekkel összhangban vállaltan integráló intézmény is. Rendkívül tehetséges diákjaink mellett fogadunk sajátos nevelési igényű, nehézségekkel küzdő tanulókat, mozgás-, hallás-, illetve látás-sérült diákokat, és fontosnak tartjuk azt is, hogy diákjaink mindenféle szocio-kulturális közegekből érkeznek hozzánk. Igazán színes közösségünk leképezi az egész magyar társadalmat, szinte nem létezik olyan kisebbség, amely valamilyen formában ne képviseltetné magát falaink között. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a hozzánk járó gyerekek minél sokszínűbb közösséget alkossanak, otthon érezzék magukat abban a világban, amely későbbi életükben is

A SCHEIBER SÁNDOR ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS GIMNÁZIUM ÉPÜLETE

AZ ISKOLA AULÁJA.

körülveszi majd őket. Hiszünk abban, hogy az alapértékeinkként hirdetett elfogadás és egymás iránti nyitottság akkor valósulhat meg igazán, ha a diákok a mindennapi iskolai életükben természetes közegként élik meg a sokféleséget.

A sok különböző képességű és háttérű diák sikeres együtt nevelésének elengedhetetlen feltétele az egyéni figyelem, a diákokkal való személyes kapcsolatok és az egész iskolára jellemző biztonságos és családias légkör kialakítása, melyben iskolai közösségünk minden tagja úgy érezheti, hogy egyéniségét, személyiségét, méltóságát tiszteletben tartják. Nagy hangsúlyt kap mindennapi életünkben az a célkitűzésünk, hogy a diákok megismerjék, megtanulják a közösségben létezéssel óhatatlanul együttjáró konfliktusok feloldásának, rendezésének békés és konstruktív módjait, alkalmazzuk a konfliktuskezelés resztoratív technikáit. A biztonságos légkör megteremtése érdekében a bántalmazás, kirekesztés semmilyen formáját nem toleráljuk.

Az egészséges versengés mellett, elsősorban az együttműködést támogatjuk; egymást segítő, támogató, együttműködni képes, a körülöttük lévő világra és emberekre kíváncsi felnőtteket igyekszünk nevelni, akik nem csak intellektuálisan tudják megállni helyüket az élet bármely terü-

letén, hanem képesek egy közösség tagjaként működve felelős döntéseket hozni, és vállalni azok következményeit is.

Ezekhez a pedagógiai célokhoz igazítjuk oktatási-nevelési módszereinket is; minden lehetséges eszközzel támogatjuk diákjaink egyéni tanulási útjait, a tanítás-tanulás során figyelembe vesszük diákjaink egyéni képességeit és tanulási igényeit, ugyanakkor fontosnak tartjuk a kooperatív, a diákok együttműködésére építő módszerek alkalmazását is a tanórákon. Ebben a munkában pedagógusaink mellett, velük együttműködve, nagy szerepet vállalnak segítő szakembereink (fejlesztő- és gyógypedagógusok és iskolapszichológusok). Az épület folyamatosan megújuló eszközei (projektor, számítógép, wifi minden tanteremben, stb.) megteremtik a korszerű oktatási módszerek alkalmazásának technikai feltételeit.

Diákjainkat az iskola közegén túl is igyekszünk érzékenyvé tenni az őket körülvevő társadalom problémáira, rendszeresen szervezünk olyan közös alkalmakat, amelyek során a gyerekeknek lehetőségük nyílik körüljárni egy-egy olyan problémát, amellyel az iskola

falain kívül egészen biztosan találkozni fognak.

Az iskola kapcsolatban áll különböző külföldi zsidó szervezetekkel is, melyeken keresztül lehetőséget biztosítunk diákjaink számára külföldi zsidó közösségek életébe való betekintésre, diákok számára szervezett magas szintű képzésekre, más iskolákkal való együttműködés kialakítására, különböző nagyszabású, határokon átívelő projektekben való részvételre.

A fentiekből következik, hogy nagyon nagy hangsúlyt helyezünk a közösség építésére, mind az osztályokon, illetve az iskolán, mind pedig a teljes magyar zsidó közös-

OSZTÁLYTERMI CSENDÉLET

ségen belül. A ma hazánkban tevékenykedő rabbik jelentős része a zsidó gimnáziumban végzett, és a zsinagógák padsorait is a mi egykori és jelenlegi diákjaink töltik meg. Fontos számunkra, hogy az iskolánkba járó diákok szülei, családtagjai is közösségünk részévé váljanak. Talán ennek is köszönhetjük, hogy számos egykori diákunk szeretné, hogy gyermeke is a Scheiberben érettségizzen.

A zsidó ünnepek közös megülése, a reggeli ima, a szombatfogadás, a közös zsinagógalátogatások, illetve a héber és a judaisztika tantárgyak tanulása mellett azonban kiemelt figyelmet fordítunk a közismereti tárgyakon is, diákjaink túlnyomó többsége hazai vagy külföldi egyetemeken tanul tovább.

Ha egyetlen mondatban kellene összefoglalnunk, hogy mi a vágyunk, akkor ebben Smot könyve lehet leginkább segítségünkre: „Ifjainkkal és véneinkkel megyünk – felvette Mózes – fiainkkal és leányainkkal...megyünk, mert ünnepet ülünk az Örökkévalónak”. Ezt szeretnénk mi is megtanítani, hogy a generációk együtt élvezhessék színes hagyományunkat, hogy ez öröm legyen az Örökkévalónak, és számunkra is a magyarországi zsidó közösségben.

Budapest, 2022.01.17.

Kovács Bernadett, igazgató

www.scheiber.hu / info@scheiber.hu

KÜLFÖLD

Franciaországi zsidó élet – egy Párizs melletti kisvárosból nézve

A pandémia miatt 2021-ben illetve 2022 elején sem, vagy csak időszakosan és részlegesen nélkülözhattuk a zoomot.

Elsősorban esténként találkozhattunk több, esetenként 20-40 érdeklődővel, az imádságot kísérő tanítások tematikájától függően.

Megszokhattuk már, hogy gyakran csatlakoztak hitestvérek Izraelből, Kanadából, az Egyesült Államokból, de 2021. év vége felé, kellemes meglepetésünkre egy kedves úriember jelentkezett Franciaországból. Az arca ismerősnek tűnt, de nem tudtam hová tenni. Ismerte a főrabbi urat. Ennyi.

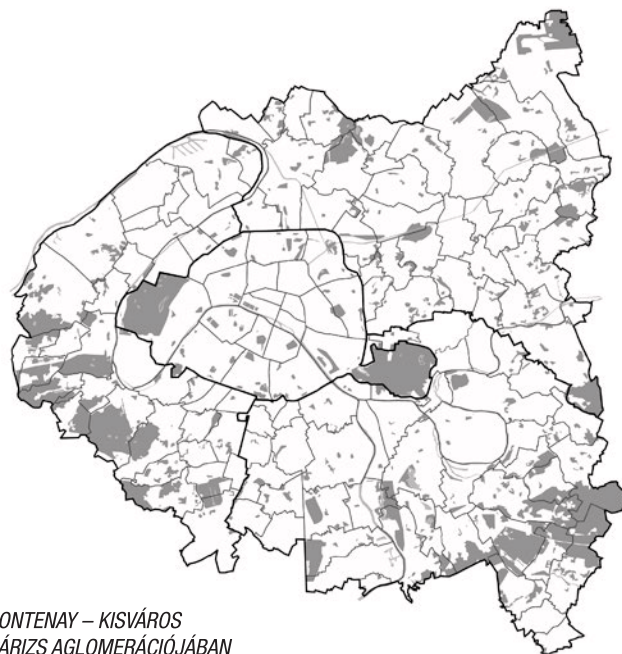
Aztán – miután e-mail kapcsolatba léptem vele, kiderült, hogy nyaranként találkoztam vele péntekenként Siófokon, az ottani zsinagógában. Pollatschek Imrének hívják.

Érdekeltek az ottani életkörülményei illetve a helyi zsidósággal kapcsolatos dolgok.

Levelezésünkből adnék közre néhány dolgot, mert azt hiszem, ezek másokat is érdekelhetnek.

„A város ahol lakom, Fontenay-Sous-Bois (ez Párizs 12. kerületétől keletre található, önálló település, 53.000 fős lakossággal).

A településen található három szefárd zsinagóga, és két iskola, a Bét Salom és a Habad Bét Menahem. Mindkettő az érettségiig (általános iskola és gimnázium

FONTENAY – KISVÁROS
PÁRIZS AGLOMERÁCIÓJÁBAN

um a szerk.) viszi a diákokat. Ez utóbbi nemrég, 3 éve épült, s ebben található egy nagy imaterem is. Van két, a Hábád által épített és üzemeltetett luxus-mikve, 2 bölcsőde, 2 óvoda.

Az egész városban csak három askenázi család él, mindhárman a Hábádnál imádkozunk, Hábád minhágot követve.

HILEL OKTATÁSI KÖZPONT

Egyikben sincs a hitközség által kinevezett, fizetett rabbi, de mivel közülük többen, különböző yesivát végzett orvosok, ügyvédek, egyetemi tanárok, közülük választják ki a rebét. Az iskolákban államvizsgázott tanárok vannak, hábádok és mások.

Az állami iskolák ingyenesek, a magániskolák fizetők.

Van állami támogatás azoknak a magániskoláknak, akik szerződést kötnek az állammal, ami abból áll, hogy az állami program tanrendet követik, és fölvesznek más vallású diákokat is.

A magániskolák színvonala, az érettségi vizsgák eredménye messziről fölülmúlja az állami iskolákét, ezért sosem hiányzik jelentkező, de megszabható egy bizonyos felvételi színvonal.

Francia iskolarendszerben van 2 év, amit előkészítőnek neveznek, és általában magániskola ezen előkészítő eredménye alapján vesz fel.

Vannak szerződés nélküli vallásos magániskolák, ahol csak felekezet szerint vesznek fel. 100%-ban ilyenek az iszlám magániskolák.

A keresztyén iskoláknál e vallás szerinti szelektálás eléggé ritka.

A magániskolák fizetők, a tandíjat és az étkezési árakat szabadon szabják meg, de általában a szülők éves hivatalos kereseti adószámlája után.

A mi iskoláink államiak, szerződéssel működnek, alsó korhatár nélkül, bölcsődétől az érettségig.

Minden évben van 4 vagy 6 nem zsidó gyerek is az iskolában. Az árak szintén az évi adótól függenek, ezért, sajnos van több teljesen ingyenes családunk.

Értük kapunk városi támogatást.

Az iskola konyhájáról teljesen ingyen, minden pénteken házhoz visszük a Sabbati szükségletet minden beteg- és rászoruló családhoz.

Ez is 100% Hábád szervezéssel, és nagyrészen anyagi fedezetével történik, de általában a közösség hozzájárul, aki tud.

Van a Fontenay-i zsidóság 3 zsinagógájának, közösségének évente egyszer egy un. „Republikánus vacsora” amelyen mindig jelen vannak a megye parlamen-

ISKOLAI OSZTÁLYTEREM

ti képviselője, újságírók, polgármesterek, hitközségi képviselők, a különböző politikai pártok képviselői.

Szintén van évente egyszer egy közös, jótékonyági vacsora, zenekarral, tánccal, tombolával, meghívott színészekkel az iskolák- és a zsinagógák javára. Ezen vacsorákra általában 150 €-ba kerül a személyenkénti részvétel.

Ilyenkor több zsidó kereskedő és magánszemély felajánl árverésre különböző tárgyakat a közösség infrastruktúrájának, működésének javára.

A vacsorákat egy étterem szállítja nagyon kedvező áron.

Az ünnepeket, a púrim, közös széder esetében minden zsinagóga maga oldja meg, Hanukakor a város RER (elővárosi vasút; a szerk.) állomásánál egyszer van közös gyertyagyújtás, zenével, előadással, fánkkal.

A városban van kóser szupermarket, húsrúval, zöldséggel, gyümölcssel, s minden, minden, egyébbel.

Es van egy másik kóser bolt, kimondottan fagyaszott árukra specializálódva, ott veszem a Strasbourgi Rabbinárus által ellenőrzött glat kóser húst. Minden mást a másikban.

Hááát, ajvé córesz!!!! Írhatnék a kóser termékekről, főleg a hús áráról. Mondhatom, luxus kóser konyhát vezetni. Főleg a kisnyugdijasoknak, mint mi.

Szerencsére a consistoire minden évben kiad egy füzetet arról, hogy, miket lehet közönséges áruházakban vásárolni, mint kósert. Itt kivétel nélkül minden Hertz áru kóser, rajta a hekser, és érdekes, amit Magyarország árulnak, azon nincs.

Nem létezik kóser margarin, csak izraeli. Magyarországon csak a teavajat adják kósernek.”

Hogy ki ez a tiszteletre méltó, kedves úriember?

Pollatschek Imre családjáról röviden annyit, hogy dédapja Richter Gedeon távoli rokona volt. A két Pollatschek fiú, Imre és testvére József, mig lehetett vallásos, kóser háztartásban nevelkedtek.

A háború után árvaházba kerültek.

MÁRTÍREMLÉKMŰ

Később Imre a romos Páva utcai zsinagógába járt. Ekkorra majd teljesen elfelejtette az alef-bész, amit a gettó pincéjében és az árvaházban tanult. Nem tudott már héberül olvasni.

„Igazából akkor értettem meg, mit jelent zsidónak lenni, egy néphez tartozni, miután a soában megölték a családomat, és miket átéltem a pesti gettóban, mert zsidók vagyunk. Ez hozzájárult ahhoz, hogy 56-ban elhagytam azt az országot. Itt volt egy távoli rokonunk, hozzá jöttem, mert a „liberté-égalité-fraternité” mint álom lebegett előttem.

És a néném befogadott. Mint kiskorú, kellett egy gyám, és halála után felvehettem a nevét. Így lettem Pollatschek-Haas.

Itt kitanultam az aranyművességet, abban dolgoztam. 1971-ben megnősültem, van két lányom: egyik itt Párizsban él és van egy fiú és egy lány unokánk...

A másik lányom Izraelben él, náluk van két fiú unokánk. Édesanyánknak volt egy nyaralója Siófokon, vele töltötünk minden vakációt. Most ott töltjük az egész nyarat, májustól az ünnepekig, és mint édesanyánk korában is, ott jön össze a család.

A drága Winkler Misi jóvoltából péntek esténként nagyon ritka, hogy ne lenne meg a minjen a siófoki zsinagógában.

Természetesen Siófokon is kóser konyhát vezetek, innen viszem a bort és a húst fagyasztva, és ha kell, Winkler Misi mindig kisegít.”

BOTLATÓKÖVEK FONTENAYBAN

VIDÉKI TESTVÉRHITKÖZSÉG

Középkori alapokon a soproni közösség jövője

Bár Budapesten élünk, egy régi, 110 éves zsinagógában imádkozunk, de nem vagyunk közömbösek az iránt, hogy mi történik a vidéken élő zsidó hittestvéreinkkel. Évek óta teszünk zarándokutakat vidékre és a határon túlra, hogy megismerjük hittestvéreink múltbéli és vidéki működési körülményeit.

A SOÁ előtt vidéken élt a neológ zsidóság jelentős része, s az elpusztult 600 ezer magyar zsidó többségét vidékről vitték el. A II. világháborút követően alig tértek haza a koncentrációs táborokból vidéki otthonukba hittestvéreink, s azok közül is sokan Budapestre költöztek vagy külföldre, elsősorban Izraelbe és az Egyesült Államokba emigráltak.

Azt mondhatjuk, hogy elnéptelenedtek az egykori zsinagógák. Az épületek jelentős részét eladták, azokban jobb esetben kiállítóterem, kultúrházak, esetenként kereskedelmi egységek működnek. De olyanok is vannak, amelyeket átalakították, és ma már nyomuk sincs eredeti funkciójuknak.

Ezért is nagy értéket képeznek azok a hitközségek, amelyek „élnek”, működnek. Az meg igazán ritkaság számba megy, hogy manapság alakítanak ki illetve át épületeket zsinagógává, imateremmé.

Ez utóbbinak vagyunk tanúi ma Sopronban. Persze kell hozzá egy lelkes, elszánt és hozzáértő személy. Büchler András, a MA-ZSIHISZ vezetőségi tagja ilyen ember, aki Budapesten él, de elvállalta és idejének jelentős részét annak szenteli, hogy „újjáépítse” a hitéletet Sopronban.

A virtuális térben interjút készítettünk vele, amelyet itt közreadunk.

Büchler András a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában nőtt fel, gyerekként ide járt Talmud Tórára, itt volt a Bár Micvója, pár éve pedig a Soproni Zsidó Hitközség elnöke lett. Őt kérdeztük a soproni közösségről és az épülő új zsinagógájukról.

Számos újság beszámolt róla, hogy új helyre költözik a zsidó hitközség Sopronban. Miért döntöttek a költözés mellett?

Amióta a soproni közösségben dolgozom, folyamatos nehézséget jelentett, hogy a város szélén egy butiksor padlásterében működik a hitközség, miközben Sopron belvárosában két középkori és egy 19. századi zsinagóga is áll. Ezek ma már nem lennének alkalmasak valódi hitéletre – bár látogathatók – régi vágyunk volt, hogy valahol az épített örökségünk közelében működhessünk újra. Az Ó-Zsinagóga mellett áll az egykori zsidó Ispotály épülete, amit most az Önkormányzat a rendelkezésünkre bocsátott és felújít számunkra. Már megkezdődtek a felújítási munkálatok, de ez egy hosszabb folyamat lesz, nem egyszerű többszáz éves falak közé egy a mai közösségi igényeinek megfelelő központot kialakítani. Előreláthatóan március végéig befejeződnek az épület szigetelési, burkolási, gépészeti munkálatai, utána pedig már „csak” bele kell költöztetnünk a zsinagógát, az örök lángot, a közösség fényét.

A ZSINAGÓGA BEJÁRATA AZ ÓVÁROSBAN

Mik a tervek, milyen lesz az új központotok?

Az Ispotály épülete a 800 éves Ó-Zsinagóga udvaráról nyílik. A földszinten egy oktatási, kulturális tevékenységeknek helyet adó terem lesz, ahol az ide látogató turisták, iskoláscsoportok, látogatók számára némi betekintést tudunk nyújtani a közösség múltjába. Az emeleten kialakítunk egy imatermet, a padlásterben pedig egy kóser konyha és étkező lesz. Az egyes szinteket teljesen el lehet majd különíteni, mindig az adott program igényei szerint. Minden évben egyszer-egyszer tartunk

KÖZÉPKORI FALAK

péntek esti istentiszteletet vagy hávdálát magában az Ó-zsinagógában, de a rendszeres imákra az nem jó, nem fűthető. Az Ó-zsinagógát már a MAZSIHISZ új, digitális felületén a tudastar.mazsihisz.hu oldalon virtuálisan is be lehet járni a fotel kényelméből.

A COVID előtti időszakban számos csoport látogatott a városba, mert Sopronban egy könnyed sétával meg lehet ismerni többszáz év zsidó történelmét, egy város zsidó közösségének múltját. Áll az egykori ortodox zsinagóga, a rabbi háza, a zsidó iskola, tudjuk hol tanított Pollák Miksa, hol működött a Somer, látogatható két középkori zsinagóga, a mikve, és számos érdekesség. Ezen a nyomon sétálhattunk végig Lauderer diákokkal, a Benjámín óvoda pedagógusaival és másokkal egy-egy sábaton alkalmával.

Tervezzük, hogy most ezeket a városi sétákat, hétféle tanulmányi utakat majd kibővítjük, hiszen lesz erre egy oktatótermünk az Ispotály földszintjén, a város közepén.

Milyen ma a közösség Sopronban?

Egy rendkívül érdeklődő, a vallási élet iránt kifejezetten elkötelezett kis közösség. Sajnos, 1956 óta nincs állandó rabbi, hosszú éveken át nem volt minimális kóser ellátás sem. De most újra megismerkedhet a közösség a hetiszakaszokkal, dalokkal, imákkal. Pollák Miksa és Grünwald Manó rabbik szellemi hagyatéka felemelően izgalmas, de természetesen nagy lelkesedés övez minden olyan programot, ahol némi kóser gasztronómiai élvezetek is előkerülnek...

Amikor a közösségbe kerültem, az első dolgunk az volt, hogy a temetőt rendbe hozzuk. Miután egy un. aktív temetőről van szó, felújítottuk a halottmosdatót, a ravatalozót, a gondnok házát, mára több száz sírt hoztunk rendbe. A temető folyamatosan ellát minket feladattal,

de nagyon fontosnak tartottam, hogy az ismét szabályosan működhessen, tiszta, ápoltság legyen.

Ezt követően rendbe tettük az imatermet és létrehoztunk egy kóser konyhát, ami a péntek esti kidusok vagy akár széder esték megtartását lehetővé tette. Nagy munka volt, de amikor kiderült, hogy legutóbb a hatvanas években volt igazi, kóser közösségi széder a városban, és eljött közel 50 ember, akkor már csak a meghatótság maradt. Így, működő imateremmel és konyhával már igazi sábeszeket tudtunk tartani az elmúlt években pl. Dov Levy vagy Deutsch Péter rabbikkal.

Újra szabályoztuk a tagsági rendszert, hiszen nagy örömmel tölt el, amikor más egyházak hívei, vagy lelkes érdeklődők szeretnének megismerkedni a hagyományainkkal, ők nálunk a pártoló tagok. A tagságot pedig a valójában zsidó soproniak jelentik. Vannak zsidó családok a környező településekről is és vannak közeli osztrák falvakból, ahonnan inkább hozzánk jönnek, mint Bécsbe.

Mára egy élő, a zsidó hagyomány kínálta élményekre rendkívül nyitott közösség épül újra. Jó kapcsolatokat ápolunk a Szombathelyi és Mosonmagyaróvári Hitközségekkel, a város kulturális életének szereplőivel és a városból elszármazott családokkal világszerte.

ZSINAGÓGA BELSŐ

CENTENÁRIUM

Mit történt az elmúlt száz évben? És az elmúlt 7 évben?

HANGOSABB SIKOLYT A JÓZSEFVÁROSI PÁLYAUDVARON...

Hogy miért e furcsa párhuzam? Hittestvé-
rünk dr. Frischman Edgár mesél életének
első száz évéről. S legutóbb hét éve adott
interjút, akkor Rados Virágnak. Ez utóbbi
írást változatlan formában megjelentetjük.

Persze megkérdeztük Edgárt (ő kérte,
hogy így hívjuk, ne pedig főügyész úrnak,
Edgár bácsinak...), hogy vállalja-e az ab-
ban leírtakat. Csupán egy-két olyan dolog
megváltoztatását kérte, ami szerinte akkor
pontatlan volt. Így a hivatalos beosztása:
főügyész-ségi főtanácsos, főügyész-ségi
ügyész. Alelnöke a Nácizmus Üldözöttei
Országos Egyesületének, ahol elnöknek is
javasolták, de végül Edgár javaslatára Schiffer Jánost vá-
lasztották meg elnöknek. Alelnöke a sachsenhauseni tá-
borbizottság nemzetközi szervezetének. Minden egyebet
vállal a korábbi interjúból.

De azért változott a világ: abból, ami igaz volt hét éve,
egy-két dolgot megmásított az élet. Csupán néhány hó-
napja, hogy Edgár nem jár be a Főügyész-ségre, mert térd-
fájdalma nem teszi lehetővé azt, mozgása korlátozott.

Ugyanakkor Edgár továbbra is nyitott a világ, s így a zsi-
dóság dolgai iránt. Sőt! Mint a 100 éves Hegedüs Gyula
utcai Zsinagógáért Alapítvány kuratóriumának tagja, ha
sem személyesen sem zoom-on nem is tud megjelenni a
kuratóriumi üléseken, örömmel mond véleményt a külön-
böző kérdésekről telefonon, sőt erre igényt is tart.

Bár a Covid-19 járvány miatt személyesen nem tudunk
találkozni, Edgár élete első 100 évének, számára legfon-
tosabb momentumait illetően kíváncsiságom telefonon
igyekeztem kielégíteni.

Edgár ezzel kapcsolatosan három fordulópontot jelöl
meg: a II. Világháborút illetve a felszabadulást, 1953-
1956-os időszakot és a 1990-es rendszerváltást.

Menjünk hát sorjában. A Dózsa György úti zsinagóga
tornyában rejtőzött, de ott rátaláltak a németek, s onnan
a Józsefvárosi pályaudvarra hurcolták, ahonnan a kon-
centrációs táborba vitte az útja. December 1 és 10 között
volt úton a vagon Németországig. Ha valaki nem bírta az
utazást és a vagonban meghalt, a holttestet egyszerűen a
következő megálláskor kidobták a vonatból.

A sachsenhauseni táborban szabadult fel. Amikor el-
küldték az őrséget, senki sem gondolta, hogy a táborlakók

DR. FRISCHMAN EDGÁR

szabadok. Gondolták, hogy jön egy másik
őrség, akik majd kivégzik őket. Nem így törté-
nt. Kalandos úton, konflissal indult útnak
Magyarországra. Útközben egy teherautó
keresztelte az útjukat, s a gépjárműről va-
laki felismerte Edgárt, s mivel az illető előbb
ért haza nála, s az illető ismerte Edgár szü-
leit, ezért a szülők már előbb tudták, hogy
Edgár élve megúszta, mint ő hazaérkezett
volna. Betegen (tüdő- és más betegséggel)
tért haza, de itthon volt végre.

Az ötvenes években sem volt könnyű és
egyszerű Edgár élete. Mivel szüleinek Kő-
bányán egy nagyobb birtoka volt, kuláknak
számítottak, de legalábbis annak titulálták őket. Ezt nem
egyszer Edgár fejéhez is vágták, sőt még az egyetemről
kétszer is kizárták emiatt.

Az 1956-os forradalom után indult Edgár jogász karri-
erje. Bár eredetileg a diplomata pályát választotta volna, s
ifjúsági vezető is volt, végül Kecskeméten, Kiskunfélegy-
házán majd Budapesten a Pest megyei ügyész-ségen dol-
gozott ügyészként különböző beosztásokban.

Végül a kilencvenes években változott meg a világ kö-
rülötte, amikor tanácsosi rangban főügyész-helyettesként
fejzte be a szigorúan vett jogász pályát. Merthogy ma is
ott van állományban, szakszervezeti titkárként, érdekvé-
delmi vezetőként dolgozik.

Zsidóságát kisgyermekkorától gyakorolja. Gyermekkor,
ezzel kapcsolatos élményei az egykori kőbányai zsinagó-
gához kötődnek. Egy hatalmas – a mai Hegedüs-nél sokkal
nagyobb – zsinagóga működött akkor Kőbányán Kálmán
Ödön rabbi, a Rabbiképző talmud professzorának irányítá-
sával. Ott Edgár énekelt a kórusban is. Végül költözésükkel
együtt 1942-ben „zsinagógát is váltott”, azóta a Csáky zsi-
nagóga hűséges tagja. Emlékszik arra is, hogy a nagyün-
nepeken a hívők nem fértek el a Csákyban, s ezért a Hollán
utcában, a mai zeneiskolában is tartottak l'tentiszteletet.
Akkor lett igazán vallásgyakorló, amikor 1996-ban Lówy
rabbi vallási tanácsára édesanyjának halálakor naponta
járt le a Hegedüsbe kaddist mondani.

A mai napig nem tudja megemésztetni, hogy a kőbányai
zsinagógát pedig eladták a Sion gyülekezetének.

Szerettem volna megtudni, hogy Edgár szerint mi változott

az elmúlt évtizedekben a zsidóság életében. Azonnal rávágta, hogy leginkább az zavarja, hogy az akkori egységes zsidóság mára megosztottá vált.

Megkérdeztem Edgárt, hogy egy száz éves ember tapasztalaira alapozva mit csinálna másképpen. Sok mindent – volt a válasz. Elsősorban nem jogi, hanem diplomáciai pályára ment volna. Persze a kor is ludas ebben a „tévedésében”. Vagy valamilyen irodalommal kapcsolatos pályát választana. Már ifjú korában novellákat írt. Úgy érzi, ehhez is lett volna tehetsége. Meg aztán mások véleménye szerint kiváló beszédek is tartott.

Edgár nagyon szerencsésnek tartja magát, hogy 7-8 évvel ezelőtt rátaláltak egymásra Klárikával, a laborvezető orvossal, aki azóta is társa.

Végül további terveiről faggattam. Egészségileg menne számára továbbra is a Pest Megyei Főügyészségen végzett munka, csupán a térde miatt nem igazán mozgásképes. Lassan abbahagyja a kocsivezetést, de taxi továbbra is létezik, így ez nem akadály. A munkát egyelőre nem kívánja abbahagyni.

Sokat gondolkozik azon, hogy a Covid-19 hogyan változtatta meg a világot. Saját jogi nyelvére lefordítva: a home office bevezetésével megváltoztak a munkakörülmények, s ez az ügyészekre vonatkoztatva is igaz. Ilyenkor egy érdekvédelmi vezetőnek is sok teendője akad.

Mostanában sokat gondol arra, hogy meddig él, milyen lesz az egészsége, s az édesanyjához hasonlóan hosszú élete ugyanúgy végződik-e majd, ahogy a mamájáé. Mert hogy a mama 100 éves korában elaludt.

Egy dolog nagyon bosszantja: az, hogy a Józsefvárosi pályaudvaron tervezett „múzeum” nem elég hangosan fejezi ki azt a sikolyt, amely 1944-ben hallatszott.

Drága Edgár, csak dolgozz, imádkozz, ha szükséges bosszankodj az emberi kor végső határáig, de legalább 120 éves korodig. Egészségben.

*telefonos interjú alapján
szerkesztette: Várnai György*

A német erdőtől a kecskeméti jogászbálon át a Hegedűsig

FRISCHMANN EDGÁR MUNKÁJA MA IS FONTOS A FŐÜGYÉSZSÉGEN ÉS A ZSINAGÓGÁBAN IS

A Hegedűs zsinagóga világi elöljárójaként a hitközség pénzügyeit felügyeli. Jelenleg is a Pest megyei Főügyészség megbecsült tagja, ahová nap mint nap bejár, mint az érdekvédelem vezetője. Saját autóval, amelyben ő maga ül a volánnál. Első generációs holokauszt-túlélőként megjárta a poklot, de a hitét nem veszítette el. Nevetős, energikus ember, frissességével kitűnik a társai közül. Dr. Frischmann Edgár 93 éves.

Dr. Frischmann Edgár szervezete olyan állapotban van, mondják az orvosok, hogy azt egy 55-65 és közti ember is megirigyelhetné. Az idős férfi élénk és fürgé – amikor ott van a Hegedűsben, ő a csoport szíve-lelke. Baseball sapkájában hetykén ül a helyén, és csak úgy sugárzik belőle az életerő. Ki hinné, hogy már 93 éves? Ha kell, beül az autójába, és elrúccan a Balatonhoz egy értekezletre, ahol élénken vesz részt a vitában. Azon meg végképp elámul az ember, amint beviharzik a Pest megyei főügyészségre, ahol máig nap mint nap aktívan foglalkozik az érdekvédelem problémáival. Hetvennégy éves koráig szolgált mint főügyész tanácsos, jelenleg szb tit-

kár. „Nyugdíjasként független vagyok – mondja. – És mint a szakszervezet titkára szeretek harcolni a dolgozók érdekeiért.” Vajon honnan veszi ezt a fiatalokat megszégyenítő kondíciót? „Adottság, így születtem” – feleli egyszerűen.

Az egyetem után a celldömölki járásbírószágra helyezték ki fogalmazónak. Egy év múlva az ügyészség újjáalakulásával került a kecskeméti ügyészségre szintén mint fogalmazó, majd 1953 novemberében a Kecskeméti Megyei Főügyészség lett a munkahelye.

Mindig a jog érdekelte, a nemzetközi és a büntetőjog. És főként, hogy miképpen lehet biztosítani a fennálló törvényességet. 1956-ban a forradalmi bizottság tagja volt, a zsidó ifjúság egyik vezetője. Már korábban, 1945-ben megválasztották a Munkaszolgálatosok és Antifasiszták Országos Szövetsége ifjúsági titkárává, később a külügyi osztály megszervezésével és vezetésével bízták meg. Eredetileg diplomáciai pályára készült, mint a Külügyi Intézet hallgatója, ahol ez irányú tanulmányait be is fejezte. Diákja volt a Külügyi Akadémiának is. Még az antifasiszta világkongresszus megszervezését is rábízták, nem ő tehetett róla, hogy a terv a Tito-féle külpolitikai esemé-

nyek miatt dugába dőlt. Sok szakmai siker van mögötte a pályán, sőt, az ő fejéből pattant ki az ötlet, hogy legyenek Kecskeméti Jogásznapiak és azt követően jogászbál. Ez az egész megyét lázba hozta, aztán országos mozgalom lett belőle.

1942 óta lakik a Kresz Géza utcában, az Újlipótváros szívében. Szeret itt élni – közel van a Duna-part, könnyedén át lehet menni a Margitszigetre. Közben rabul ejti az embert a városnegyed bája, a polgári hangulat, az ápoltság, a lámpaoszlopokról alácsüngő színes virágok.

Frischmann Edgár világi előljáró a Hegedűs zsinagógában, immár a harmadik ciklusát tölti. „Kell egy jogász a hitközségnek” – ezzel keresték meg körülbelül tíz éve, ő pedig szívesen mondott igent.

Baráti köre a kora okán lassan megszűnik. Sokan elmennek, mondja kicsit szomorkásan, bár a kollégák között az ügyészségen nagyon jól érzi magát. A legjobb barátja Chicagóban él, világhírű orvosprofesszor, akadémikus. Együtt voltak munkaszolgálatosok, együtt bujkáltak a Dózsa György úti templom tornyában, ahol csodálatos módon találkozott a szüleiével. Amikor elfogták őket, a lágerben azt a tanácsot kapták szintén deportált norvég diákoktól, mondják, hogy lakatos a foglalkozásuk, akkor talán megúszhatják. A legjobb barátja édesapjával, egy neves mérnökemberrel voltak együtt. A sachsehauseni táborba kerültek, ahová először csak politikai foglyokat, később zsidókat is szállítottak. A front közeledtével aztán 200 kilométeres halálmenetben hajtották őket végig a vidéken. Edgár úr akkor is jobb erőben volt a többségnél: egyik bajtársát, Doktor Imrét jó darabon a hátán cipelte, így mentette meg az életét. Az erdőbe érve a nácik sorba állították a foglyokat, akik azt hitték, végük, ám kínzóik váratlanul elmenekültek, nyilván a front közelsége miatt. A legyengült, kiéhezett emberek három álló napig bolyongtak a fák között; a kivezető utat végül

a korábban arra hajtott sorstársaik holtteste mutatták nekik.

„Senki sem tud olyasmit kitalálni, ami ne történt volna meg” – mondja Edgár úr a borzalmakról. A rémálom már az első zsidótörvénnyel kezdődött: „Rosszul lettem, amikor kijelentették, hogy nem vagyok magyar” – emlékezik. És emlékezik a táborbeli kivégzőhelyre, arra, hogy „céltáblának” használták az embereket, az SS-legényekre, akiket kioktattak, hogy nem kell elszámolniuk a felügyeletükre bízott emberekkel. A fürdőben a túlélés szolgálatába állított akasztófahumor mondatta velük: „na, itt gáz vagy víz jön a zuhanyból?” Mások rájuk szóltak: „gyerekek, ezzel nem illik viccelni.” Hiába, megszokták a halál közelségét.

Frischmann Edgár nem tartozik azok közé, akik hallgattak a szörnyű élményekről, sőt, minden alkalmat megragadott, hogy nyilvánosan beszéljen róluk. Számos holokauszt-ünnepségen kéri fel szónoknak. Gyakran szerepelt a rádióban, a tévében. Akárcsak jogászként: Mikrolánc címmel a Kossuth adón volt félórás műsora, amelyben jogi anomáliákat elemzett, olyan témákat mutatott be, mint a szomszédviták rendezése, a fogamzásgátlás vagy a paraszolvencia ügye. Az egykori Rádióújságban Bajor Nagy Ernő fényképes portréinterjút hozott le róla. Izraelben szintén járt, tagja volt a delegációnak, amelyet a különböző generációk, fiatalok és idősek hétnapos találkozására rendeztek. A közelmúltban interjút készítettek vele Berlinben, mint a Sachsehauseni Koncentrációs Táborok Nemzetközi Bizottságának alelnökével.

A mosolygós, energikus férfi az a fajta idős ember, akit a fiatalok szeretnek. Örömmel tesznek neki kisebb-nagyobb szívességeket a közös munkahelyen, még az ebédjéért is elmennek. Edgár úr népszerű ember.

Rados Virág

ZSIDÓ IRODALOM

Odessza

A GYÖNYÖRŰ BUCHBINDER ÁGI EMLÉKÉRE

Erre a hírre Iszaak Babel hőse, Benya Krik bizonyára azonnal feltámadt volna haló poraiból. Mert bizony Ági nekivágott a Fekete-tengernek. Qantassal repült Velenecéig, onnan hajóval át a Boszporuszra, hogy Samu testvére kíséretében megérkezzék Odesszába.

Emelkedett szívvel léptek ki a régi Hadzsubej tér kövezetére, mert tudták, hogy ez azonos a II. Világháború szovjet-orosz véráztatta járdáival, végül pedig a mostani ukrán kikötő köveivel.

A Buchbinder-testvérek életgyökerei a nagyapai cári időkhöz nyúltak vissza, mert hiszen Reb Duved nagyapa ekkor indult el Nyugatra, hogy még az Osztrák-Magyar Monarchiában megérkezzék egy szlovák faluba, Tótkomlóra. Hogy aztán ott pékséget nyisson, méghozzá egy nagy hírnévre szert tevő sütődét, ahol pénteken sólet is készült...

A Buchbinderek aztán tisztességesen helytálltak az idők során, legfőleg az 1940-es évek zsidó törvényei

idején roppantak össze a sok gyász-tól.

Ági, a háború után jóformán azonnal férjhez ment egy szombathelyi kereskedőhöz, és mert közel volt a nyugati határ, azon át is mentek - egészen Ausztráliáig.

A nyelvet nem tudták, szakmájuk nem volt, beálltak hát egy zsidó piacoshoz segédárulni. Egy év múlva már önálló standjuk volt, autójuk, sajátos árukészletük. Nem szégyellték a munkát, hajnalban keltek, száz kilométereket utaztak, aztán házat vettek, mi több, a gyerekek nevére is. Összességében elmondhatták: boldog ausztrál polgárokká lettek...

És aztán látogatóba visszajöttek Európába és elmentek Velencébe és onnan Odesszába. Reb Duved miatt történt mindez.

Ági ezen a hosszú hajóúton nekiállt, és elolvasta Iszaak Babel híres könyvét, a Lovashadsereget. Bevalotta, a háttérben a Márvány-víz jobban tetszett neki.

Samu viszont a tenger közepén egyszer csak rosszul lett. Testét hideg veríték öntötte el, felment a láza. A hajóorvos tüdőgyulladást állapított meg, és azonnal két injekciót adott a férfinak. Amikor ezzel megvolt, intézkedett, hogy a hajó parancsnoka azonnal hívjon orvost, mentőt az odesszai kikötőbe. És Samut azonnal vigyék kórházba...

A parton az utasokat hivatott tengerész-zenekar várta, vidám köszöntő dalokat játszottak, de a polkákat túlharsogta a vöröskeresztes rohamkocsi szirénája.

Az ukrán mentőorvosok megnézték a beteg iratait, legfőképpen az ausztrál biztosítótársaság papírjait, majd Ági és a hajóorvos beültek a kórház mentőautójába.

A nyugati nívóhoz szokott Ágit kissé lehangolta az ukrán egészségügy állapota. A felvételi pontnál azonban az egyik ukrán orvos, aki valamilyen ösztöndíjjal Kanadában tanult, megkérdezte Ágitól: mi volna, ha Samut átvinnék egy másik, egy jobb intézetbe? Ezt a poliklinikát kifejezetten külföldi betegek számára hozták létre.

- Itt a koszt is különleges, igaz, drágább, de az önök biztosításába ez bőven belefér. Ha jön az igazgató, ő a részleteket bizonyára elmondja...

Ági nem esett kétségbe. Mobiltelefonján azonnal felhívta New York-i, brooklyni rokonát. Tudta, hogy a Föld túlfelén éjszaka van, de Samu betegsége felülír minden udvariasságot.

- Az ilyesmit a lubavicsi rebe titkársága intézi; megadom a számukat, hívd fel őket. Értsd meg, Odesszá-

AZ ŐRÖKIFJÚ BIG

ban tüdőgyulladást kapni azért nem egyszerű dolog! Szólj mindenkinek, segítsenek!

A rokon értette, és még az ottani éjszaka kellős közepén telefonált. Reggelre meg is érkezett a válasz: Samu jöhet, várják!

Ági szétosztogatott pár száz dollárt és még elintézt néhány adminisztratív ügyet, aztán egy taxival kivitette magát a konstantinápolyi hajóhoz.

Remekül aludt, de hajnalban már felébredt, hogy lássa az érintetlen tengert a maga pazar látványával. A reggelit az Azúr nevű étteremben költötte el, aztán egy kisebb csoporttal remekül megebédelt.

Később jelentkezett Isztambul egyik városnéző autóbuszára, amelyik elvitte a Topkapi közelébe, oda, ahol a legrégebb szőnyegszövő manufaktúrák találhatók.

Ági imádta a szőnyeget, szerette a színüket, a tapintásuk finomságát, mintázatuk kimeríthetetlen változatosságát. A hivatalos idegenvezető elmondta, hogy tizenöt évvel ezelőtt még öt-hatéves gyerekek dolgoztak a szövőszék mellett, és kötötték, hurkolták, csomózták a keresztirányú fonalakat. De a gyermekmunka ma már szigorúan tilos. Ezt azért Ági nem nagyon hitte el...

Ági itt és most hallott először vázás, fülkés, oszlopos, madaras kárpitokról, a varázslatos kelimekről és a hihetetlenül szép nomád szőnyegekről. Vett egy albumot, hogy legalább majd otthon felidézhesse a neveket és újra megcsodálhassa a színeket, a rajzokat...

Ágika figyelte az útítársait: ki mit és mennyiért vásárol, ő kétezer dollárért költött. Elegáns csomagot kapott.

És megtette azt, amire otthon vagy máshol biztosan nem vállalkozott volna: leült egy utcai kávéház teraszára. A tér egyik sarkában aprócska, finom építésű vallási gyönyörűség állt, ahol védett csapból szabadon folyt a víz. A kutat sokan látogatták: ittak, többen arcot, lábat, fogat mostak. De Ági figyelmét más is lekötötte: az egyik épületben mozgalmas nyilvánosház működik.

A téren rendelt egy török kávét, rögtön ki is fizette; jó borralalót adott, ugyanis számított a pincér esetleges segítségére. Sőt, kérte is a felszolgálót: miután nincs vele kísérő figyeljen rá, körülbelül fél órán át marad a téren.

A ház előtt a lányok csoportosan álltak, várták a kereskedelmi árusokat, az építőmunkásokat, a diákokat, a katonákat. Amikor megegyeztek az árban, egyszerűen felmentek az emeleti szobák egyikébe.

Ági a tűzvonalban nyolc nőt számolt össze. Huszonöt-negyven évesek lehettek, viszonylag rendszeren öltözve, legfeljebb kissé kacéran, szabadon kifestve. Akadtak, akik vonásain már nyomot hagyott az alkohol vagy a kábítószer...

Ági figyelmét leginkább egy apró növésű nő kötötte le, aki feltűnően nagy forgalmat bonyolított le. Magas-sarkú cipőt viselt, amitől a járása tipegőnek tetszett.

Aztán leintett egy dolmust, egy török taxit, amelynek jó hangosan bemondta a kikötő és ott a velencei hajó nevét.

A tengerjáró bazárjában később meglátott egy CD-t; zsidó lemez volt. Megvette. Amikor jóval később ha-

zaért, és a korongot immár Melbourne-ben feltette a lemezjátszóra, végre megnyugodott. Most ért véget a hosszú kirándulása...

Az Orrong Roadon aztán felcsendült Barbara Streisand gyönyörű hangján az Avinu Malkeinu dallama.

Elérzékenyült, meghatódott. A megrendítő szövegre a szülői házból emlékezett. „Atyánk, királyunk! Vétkezünk ellened! Könyörülj rajtunk!”

Kicsordultak a könnyei.

Benedek István Gábor

HUMOR

Merítés a zsidó viccek kútjának mélységéből

A zsidó hitközségbe fiatal rabbit küldenek. A hívek megkérdezik a főrabbit, mi a véleménye róla.

– Ez a fiú egy személyben Salamon király, Mózes és Arisztotelész.

A hívek azonban azt tapasztalják, hogy az új rabbi könnyelmű, csélcsap és beszélni se tud rendszeren. Kérdőre vonják a főrabbit, miért dicsérte előtük.

– Csak az igazat mondtam – válaszolta. Szoknyabolond, mint Salamon király, dadog, mint Mózes és úgy tud héberül, mint Arisztotelész.

– Hogy hívják a gyors zsidó papot?

– ???

– Mihamarabbi.

Az arab sejk a halálán van, csak egy vérátömlesztés segíthet rajta. Nagyon ritka a vércsoportja, így nem nagyon találnak donort. Végül a zsidó Kohn, akinek azonos a vércsoportja, elmegy vért adni. A sejk megkapja és másnapra kutya baja... ajándékba ad is Kohnnak 3 rúd aranyat!

Egy évre rá megint rosszul lesz a sejk, megint elküldet Kohn véréért, aki a tavalyi ajándékra gondolván, is-

SPÁNN GÁBOR

mét ad a véreből, de ezúttal csak egy nyamvadt rézgarast kap érte!

Meghökkenésében Kohn el is megy a rabbihoz tanácsot kérni, aki bölcsen ezt mondja:

– Ne csodálkozz Kohn, hogy idén csak ennyit kaptál, hiszen egy éve a te véred folyik benne!

Az öregedő ortodox Kohn eldönti, hogy halála előtt még egyszer „bűnözni fog”. Elmegy egy vendéglőbe, ahol mangalica hetet hirdetnek és rendel egy teljes mangalicát. A pincér előírás szerint – a malac szájában a sült almával – szervírozza.

Kohn már jóízűen elkezd falatozni, amikor ijedten veszi észre, hogy a vendéglő nagy üveg ablakán a saját rabbija néz rá felháborodottan.

A rabbi bemegy és kérdőre vonja:

– Nem szégyelled magad?! Kóser zsidó ember létedre ezt eszed?!

Mire a Kohn annyit válaszol:

– Rebe, nem fogod elhinni! De én bejöttem ide, rendelttem egy sült almát és így szervírozták...

Spánn Gábor

KÖNYVBEMUTATÓ

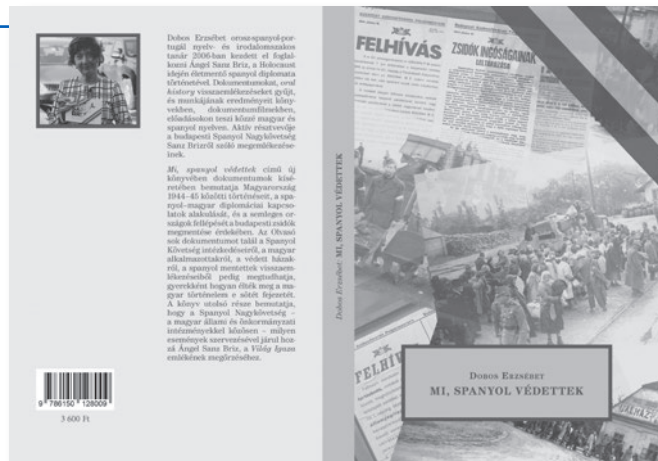
A spanyol-magyar diplomácia a Holocaust idején

Dobos Erzsébet orosz-spanyol-portugál nyelv- és irodalomszakos tanár 2006-ban kezdett el foglalkozni Ángel Sanz Briz, a Holocaust idején életmentő spanyol diplomata történetével.

Mi, spanyol védettek című új könyvében, dokumentumok kíséretében bemutatja Magyarország 1944-45 közötti történéseit, a spanyol-magyar diplomáciai kapcsolatokat alakulását, és a semleges országok fellépését a budapesti zsidók megmentése érdekében.

Az olvasó sok dokumentumot talál a Spanyol Követség intézkedéseiről, a magyar alkalmazottakról, a védett házakról, a spanyol mentettek visszaemlékezéseiből pedig megtudhatja, gyerekként hogyan élték meg a magyar történelem e sötét fejezetét.

A könyv utolsó fejezete bemutatja, hogy a Spanyol Nagykövetség – a magyar állami és önkormányzati szervekkel közösen – milyen események szervezésével járul hozzá Ángel Sanz Briz, a Világ Igaza emlékének megőrzéséhez.

KÖNYVBEMUTATÓ

Sági György: Gilgul

Anyám halálát követően a szekrény aljába elrejtett ridikülből, elfelejtett kincsei között megtaláltam egy ismeretlen fiatalember néhány megsárgult fotóját. A fényképeken húszas éveiben jár. Jóvágású, intelligens és főként magabiztos arc. Sportzakóban áll, fényképezőgép lóg a nyakában. A fényképek hátoldalán anyám által olvashatatlan sátrózott írás, ujjvéggemmel tapintom ki, hogy soha sem felejt el. Ennyi. Semmi több, amit róluk, kettőjükről tudok.

Meg egy név: Weisz György

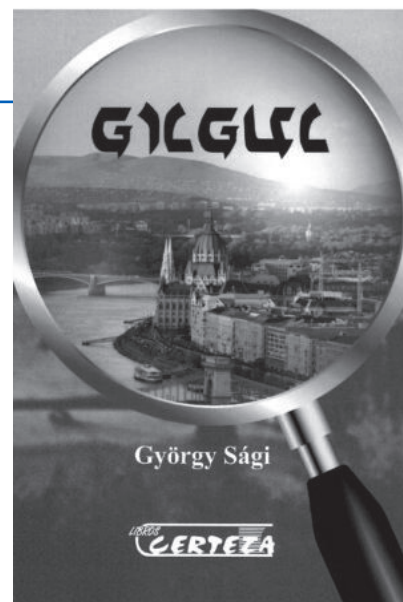
Találtam egy képeslapot is, amit 1943. október 26-án írt Kárpátaljáról, a haza fegyvertelen szolgálatában Turjaremetéről, Ngs. Stern Lilly úrlánynak. Az anyám húszéves múlt, amikor a levelezőlap megérkezett hozzá Budapestre, melyben a feladó arról biztosítja, mennyire szereti.

A családi fotóalbumban egy esküvői kép. Az anyám legfiatalabb nővére mond igent. Fél évvel a Turjaremetéről küldött képeslap feladása előtt. A sárgult fotók segítségével beazonosítható: apám mögött Weisz György áll. Egy fejfel magaslík fölé. Apám puha nyúlszőr kalapja felett a széles karimájú fekete művészkalap elnyomja a lentebbit. Mellette az anyám. Apám mellett az ő szerelme, anyám barátnője. Ők négyen együtt, az örökkévalóságnak ajánlva. Két év múlva sem Weisz György, sem apám szerelme, sem anyám legfiatalabb nővére nem él. Csak az apám, meg az anyám. Apámnak nincs barátnője, anyámnak minden arra járó a barátja. Van, aki nem akar pótolni, és van, aki mindent megtesz azért, hogy pótlékra leljen.

Keresem őket. Weisz Györgyöt. Akár az apám is lehetne, ha már ő adta a nevét nekem. Nem is adta, az anyám közvetítette. Magához vette, őrizte, aztán amikor eljött az ideje, továbbadta nekem. Mintha jussom lett volna rá.

Keresem Weisz Györgyöt és főleg az anyámat. Már késő. Csak én kerekíthetek történetet köréjük.

Ha már elfogadtam a nevem.

ZSIDÓ KONYHA

Peszachi ételek

TORTA

- Hozzávalók:**
- 10 tojás
 - 6 kanál mandulaliszt/darált dió
 - 4 kanál maceszliszt
 - 10 kanál cukor/nyírfacukor
 - 1 zacskó sütőpor

Elkészítés:

Szétválasztjuk a tojásokat, majd a sárgáját fehéredésig habosra keverjük a cukorral. Ezután a sütőport elkeverjük a maceszliszttel és a tojásos cukorhoz keverjük, majd hozzáadjuk a mandulalisztet, vagy a diót. A végén habbá verjük a tojások fehérjét, és azt is óvatosan, hogy a hab ne törjön össze, hozzákeverjük a masszához, majd a sütőpapírral kibélelt tepsibe öntjük az egészet. 175 fokra előmelegített sütőbe tesszük, 45-60 perc alatt készre sütjük.

HAGYMÁS ROSTÉLYOS

- Hozzávalók:**
- 1 kg csont nélküli rostélyos
 - 4 db közepes nagyságú hagyma
 - só, bors (ízlés szerint)
 - 5 gerezd fokhagyma
 - 1 kis pohár víz
 - 3-4 kanál étolaj

Elkészítés:

Felszeleteljük a rostélyost, majd kiklopfoljuk a szeleteket. Sózzuk, borsozzuk, majd a szeleteket egyenként a forró olajba tesszük, és mindkét oldalukat fehéredésig sütjük. Amikor benne van a lábosban az összes szelet, melléjük rakjuk az egész fokhagyma gerezdeket, ráöntjük a vizet, és lefedve betesszük a 200 fokos sütőbe. Ha a szaft nagyon lesül, és a hús még nem puha, újból vizet adunk hozzá. Amikor a hús megpuhul, kivesszük a sütőből.

A hagyma elkészítése: a hagymákat karikára vágjuk, és olajban ropogósra sütjük. Tálaláskor a ropogós hagymát a szeletek tetejére halmozzuk, és burgonya köretet adunk hozzá.

AVOKÁDÓ KRÉM

- Hozzávalók:**
- 1-2 db érett avokádó
 - 2 db kemény tojás
 - 1 gerezd fokhagyma (fokhagyma nyomóval átnyomva)/fokhagyma granulátum
 - só, bors (ízlés szerint)
 - 1 evőkanál majonéz
 - fél citrom leve

Elkészítés:

Az avokádókat félbevágjuk (a nagy magot körbevágjuk), majd kezünkkel elforgatjuk a feleket. Amikor kinyíltak, egy hegyes kés hegyét beleszúrjuk a magba, majd kivesszük. A gyümölcsöt kikanalazzuk a héjából, és villával összenyomjuk. Meglocsoljuk a citrommal, hogy színét megtartsa. Ezután villával összetörjük a tojásokat, és az avokádóhoz keverjük, hozzáadjuk a fűszereket és a fokhagymát, majd a majonézzel összekeverjük.

HREMZLI

- Hozzávalók:**
- 5-6 szem burgonya (mérettől függően)
 - 2 db tojás
 - 2 evőkanál macesz dara
 - só, bors (ízlés szerint)
 - olaj

Elkészítés:

A nyers krumplit megreszeljük, majd jól kicsavarjuk. Hozzáadjuk a tojásokat, a macesz darát, a fűszereket, és jól összekeverjük. Ezután megformázzuk a masszát, majd a lapos korongokat – a forró olajban – világos barnára sütjük. A megsült hremzlit papírtörőre szedjük, hogy az olajat felszívja, majd melegen tálaljuk.

A peszachi hozzávalókat a Budapesten működő kóser üzletekben be lehet szerezni.

(Schöner Alfrédné receptjei)

KÖRZETI HÍREK

Különleges tórai felhívás

2021 augusztus 26-án csütörtökön reggel, elul hó 18-án zsinagógánkban került sor Schöner Alfréd főrabbi és felesége korban harmadik unokájának, Alon Michael ben Say Amichai & Eszter Rachel felhívására a Tórához.

Önmagában ez nálunk mindennapos esemény, hogy hétfőn, csütörtökön és sabbeskor 3-3 illetve 7 személyt felhívunk a Tórához. Ez még akkor sem érdemelné külön figyelmet, ha éppen az egyik felhívott a főrabbi unokája.

Csak hogy ez a felhívás nem egy volt a sok közül: Alon korábban Izraelben volt bármicó, s akkor a nagyszülők a

VAJDA KÁROLY REKTOR MUTATTA BE DR. SCHÖNER ALFRÉD REKTOR EMERITUS ÚJ KÖNYVÉT

pandémia miatti utazási tilalom miatt nem vehettek részt e különleges eseményen.

Ezt pótolandó került sor erre az eseményre a főrabbi mindkét gyermeke, az édesanya, Zsuzsa és a nagybácsi, Gábor valamint a két nagyszülő, a főrabbi és a rebecen, valamint a többi imádkozó jelenlétében.

A család Izraelben élő tagjai azért is érkeztek Magyarországra, mert előzőleg, augusztus 24-én az OR-ZSE-n került sor dr. Schöner Alfréd új könyvének, a „Szószék és katedra” c. kötetnek a bemutatására.

A kötetet dr. Vajda Károly, az OR-ZSE rektora mutatta be a szépszámú hallgatóságnak, a laudációt dr. Bíró Tamás rektorhelyettes tartotta, dr. Balogh István tanszékvezető a könyv egy részletét olvasta fel.

ALON MICHAEL A CSAKYBAN

PESZÁCH

Haggáda variációk¹

Habent sua fata libelli.²

Közösség virtuális és print felületein közltem írásokat a középkori héber kéziratosság gyöngyszemeiről, az illusztrált haggádákról. Folytatva a sorozatot most a második világháború előtti magyar zsidó könyvkultúra három – haggáda – remekét említem meg.

1. Singer Leó, várpalotai rabbi neve jól ismert magyarországi háláchával foglalkozó szakemberek körében.³ 1929-ben közössége kiadásában jelent meg az általa szerkesztett, szövegében elegáns és kommentárokkal ellátott, peszách estéin használatos, liturgikus könyve volt. A kötet szerzőjének élete tragikus fordulatot vett, hasonlóan egész közösségéhez. *Mártírokká lettek a papok...* írta Róth Ernő, az Országos Rabbiképző Intézet néhai rektora, a korabeli krónikás. Singer Leó közösségével együtt mártíriumot szenvedett.⁴

2. A második könyv szerzője Róth Emil, egykori győri főrabbi, korábban Egerben volt a zsidó közösség vallási vezetője. Haggáda kötetének címe: *Őrködés éjszakája*, A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége kiadásában jelent meg a Javne

sorozat negyedik köteteként.⁵ Fordításában elegáns, tudományosságában kiemelkedő szellemi alkotás, amely a különböző zsidó közösségek szokásvilágát, és a széder esték jellegzetes dallamait-kottáit is tartalmazza. A kötetet fekete fehér, puritán illusztráció sorozat egészíti ki.⁶

Róth Emil emlékét Nyugat – Magyarország egyik legszebb zsinagógája, a győri zsinagóga bejárati portálja melletti emléktábla őrzi.

3. A harmadik kötet, amelyet most kissé részletesebben fejtek ki. Az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció 1942-ben megjelent publikációja.⁷ A szerkesztők e reprezentatív haggáda bevezetőjében írják:

„Az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció (*Omzsa*) adta ki ezt a peszachi haggádát, a világ teremtésétől számított 5702., a polgári időszámítás szerinti 1942. évben, hogy az egyiptomi rabszolgaságból való csodás kiszabadulás példájával hasson a jelen nemzedékre. A könyvhöz az előszót Ribáry Géza dr., „A széder este elé” tanulmányban foglaltakat és a haggáda illusztráció művészetéről szóló részt Munkácsy Ernő dr. írta.

A haggádát Kohn Zoltán dr. fordította és ő látta el magyarázó jegyzetekkel. A könyvdíszeket Göndör Bertalan grafikusművész készítette⁸

Ribáry Géza (1891-1942) ügyvéd, a XX. század harmincas éveinek, s a negyvenes évek elejének kiemelkedő zsidó közéleti szereplője, a kiszolgált hittestvérek védelmezője, az OMZSA alapító elnöke. Emlékét a

Szenes Fülöp festette egész alakos remekmű és a budapesti Goldmark Teremben egy márvány emléktábla őrzi. Az 1942-ben megjelent haggáda egyik szerkesztője volt, s a kötetet értékes előszavával gazdagította. A publikáció facsimile kiadásban 1987-ben ismét megjelent.

Az OMZSA-Haggáda illusztrátora a jeles grafikus Göndör Bertalan (1908-1945) volt. A középkori illusztrált héber kódexek stílusjegyeit hordozó iniciáléi, betű-formavilága és egyedi fametszetei a judaizmus hatását mutatják, ugyanakkor az ókori egyiptomi sírboltok attribútumait is felhasználják. A művész Mauthausenben lelte halálát.

Ugyancsak a soá vértanúja lett Kohn Zoltán (1902-1944) rabbi, az OMZSA Haggáda kitűnő stílusérzékenységgel megáldott fordítója, az egykori Zsidó Gimnázium vallásánára.

*Egyetemi tanulmányait az Országos Rabbiképző Intézetben és a budapesti Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte. 1927-ben szerzett a budapesti tudományegyetemen bölcsészdoktori címet. A Pesti Izraelita Gimnázium vallásánára, valamint az OMZSA Haggáda szerkesztője és munkatársa volt. 1939-ben vallástani főfelügyelő, majd világi tanfelügyelő lett. 1943-ban az Országos Rabbiképző Intézet előadója, 1944-ben pedig a Zsidó Tanács ügyvezetője lett. 1944 decemberében Budapesten nyílas párt-szolgálatosok lelőtték.*⁹

Munkácsi Ernő (1896-1950), a Haggáda másik szerkesztője, artisztikumának interpretátora és elemzője. Jogi és művészeti elemzések gazdagítják megpróbáltatásokkal teli életútját. Munk Péter kanadai üzletember-filantróp rokona.¹⁰

A honfoglalás korát megelőző Izrael történetének hűséges olvasatát eleveníthetjük fel Szentírásunk első öt könyvéből. Ugyanakkor – hasonló tematikájú – epizódyszerű jelenetek, motívumok jelennek meg az egyiptomi vizuális művészetben is.

Egyiptom vizuális korszakának, képi művészetének motívumai természetesen nem tekintendők a Biblia képi illusztrációjának!

A két kultúra, egymás mellett élő kultúrák hasonló motívumaira mégis érdemes odafigyelni.

A művészeti szerkesztő az iniciálékon és kifinomult keretdíszítésen kívül mintegy negyven történeti motívumot ajánl az olvasók figyelmébe. Ebből a sorból három közös motívum, analízisére hívom fel a figyelmet.

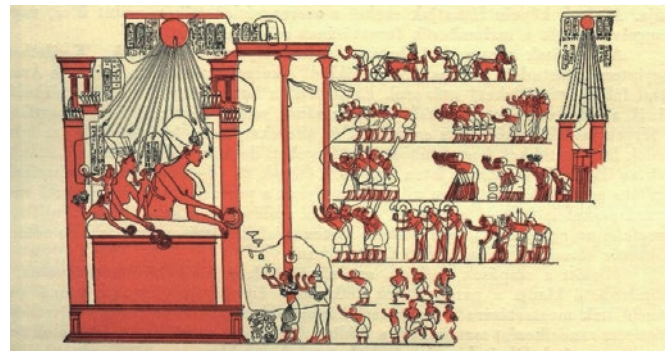
1.

Mózes II. könyvének, 41. fejezete József és Fáraó történetének kezdeti időszakát beszéli el. A Szentírásban (M.II. 41.42-ben) József alkirályi tisztségének kinevezéséről olvasunk.

Az ante XV. századból fennmaradt egyiptomi falfestmény hasonló motívumot ábrázol:

ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש וישם רבד הזהב על צוארו

„És levette fáraó pecsétgyűrűjét a kezéről és József kezére adta felöltöztette byszusz ruhába és aranyláncot akasztott a nyakába.” (B'résit 41.42.)¹¹

IV. Amenophis ünnepélyesen beiktatja alkirályát, Eye-t méltóságába.¹² A király magas balkonon áll, a királynő karján a legfiatalabb herceggel. Mellettük a királyi pár két gyermekkel. Mindannyian arany láncokat dobnak le az alkirálynak és feleségének, akik tiszteletteljes hódolattal fogadják azokat.

Az első sorban fogatok láthatók, amelyeken az alkirály és kísérete a palota elé érkezett. A második és harmadik sorban: számos írok jegyzi fel a királyi család ajándékait.

A negyedikben: szolgák és udvaroncok hódolnak a király előtt.

Az ötödikben: szolgák zsákokban gyűjtik össze a drágaságokat. Eye-nek. IV. Amenophis alkirályának sírjában talált festmény (XV. század)¹³

2.

József testvéreinek második útját részletezi B'résit könyvének 43. fejezete. Az események leírásának integráns része, hogy Jákob –figyelmességének és udvariasságának jeleként- ajándékokat küldet Micrájimba.

Núbia alkirályának sírkamrája hasonló motívumot, részleteket is bemutató jelenetet ábrázol.

ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולת בטנים ושקדים

„És szólt hozzájuk atyjuk, Izráél: „Ha már így van, tegyék meg. Tegyetek az ország termékeiből edényeitekbe és vigyék le azt ajándékol annak a férfiúnak, egy kis balzsamot, egy kis mézet, fűszereket és ladánumot, pisztáciadiót és mandulát.” (B'réšit 43.11.)

Sémíták hazájuk terméséből ajándékot hoznak a fáraónak. A küldöttség élén díszes fejedelmi „tarka köntösben” öltözött „előkelő” felemelt karokkal közeledik.

Az alsó sorban ketten póznán visznek egy eleséggel telt hatalmas edényt. Festmény Heyé-nek, Tutankhamon núbiai alkirálynak sírkamrájából.¹⁴ (XV. század)

3.

Smot könyvének első fejezete egy új történelmi helyzetben találja Izrael fiait. Új király lépett a trónra, akinek megváltozott a viszonyulása Izraelhez. A nyugalomban élő hébereket immár a rabszolgaság sújtja.

Rechmire thébai sírkamrájának falfestménye, III. Thutmosis idejéből. (XV. század)-ból való.¹⁵

וימררו את חייהם בעבודה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה
את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך
(Smot 1.14.)

„... megkeserítették életüket súlyos munkával és téglavetéssel...” (Smot 1.14.)

Téglavető rabszolgák.

A téglarakás megmérése.

Rabszolgafelügyelő bottal és korbáccsal.

Rechmire thébai sírkamrájának falfestménye, III Thutmosis idejéből. (XV. század)

A haggáda kodifikált szövege – a maga változatosságával együtt – állandónak tekinthető. Formavilágával, exegézisével, a hozzáfűződő kommentár variációk színességével, illusztrációs variációival betekintést ad abba a korbába és körbe, amelyben születtek.

Schöner Alfréd

JEGYZETEK

- ¹ A Hegedüs körzet Bét Smuél Tanházának 2021. decemberében elhangzott előadás szerkesztett változata
- ² A könyveknek is megvan a maga sorsa. Idézet Terentius Maurus Carmen Heroicum-jából. (i.sz. II. század)
- ³ Pészach-Haggada, 1929. הגדה של פסח, מצה זו ושאר אוכלים.
- ⁴ Róth Ernő (1908-1991), Mártírokká lettek a papok. Különnyomat az Országos Rabbiképző Intézet 1943-1946 Évkönyvéből,
- ⁵ A könyvsorozatban 1941 és 1944 között 17 kötet jelent meg, elsősorban szépirodalmi, vallási-teológiai és közéleti-politikai témában. - írja bevezető tanulmányában Prof. Dr. Kiss Endre
- ⁶ Roth Emil, Az örökös éjszakája, הגדה של פסח, h.é.n.
- ⁷ Az Országos Magyar Zsidó Segítő Akció (OMZSA) 1939-ben alakult Budapesten azzal a céllal, hogy forrásokat gyűjtson a zsidóellenes törvények és rendeletek miatt állásukat vagy egzisztenciájukat veszített személyek támogatására. Az OMZSA neológ-ortodox-cionista koalíció volt, amelynek célja a magyar-zsidó önszegélyező akciók megszilárdítása volt. A zsidó közéleti aktivisták az OMZSA megalakulását egyrészt az önmegújulás lehetőségének, másrészt a magyar zsidók közötti belső szolidaritás fokozódásának lehetőségét látták.”
- ⁸ in: https://portal.ehri-project.eu/authorities/ehri_cb-607
- ⁹ Az előszót felvezető oldalon héber textussal és magyar nyelvű tükörfordításban a kötet tudós munkatársainak és a grafikusművészeknek szól a köszönet, akik a példányok egy részét saját aláírásukkal tették értékesebbé
- ¹⁰ in: <http://emlekhely.btk.elte.hu/profile/dr-kohn-zoltan/>
Lásd: György Landesman, Ordainer Rabbis, in: The Rabbinical Seminary of Budapest 1877-1977, A Centennial Volume, edited by Moshe Carmilly Weinberger, pp 303-321
- ¹¹ Munkácsi Ernőt „amatőr művészet” írónak értékelték. Munkái közül kiemelem:
– Livornói régiségek, Antiquitate Liburnenses, Budapest: Múlt és Jövő kiadása, 1935.
– Ókori és középkori zsinagógák a képzőművészet ábrázolásában”, in: Mahler Ede emlékkönyv, Budapest, 1937. 241–251.
– Miniaturművészet Itália Könyvtáiraiban, Héber Kódexek, Budapest, Országos Magyar Zsidó Múzeum, Budapest, 1937
– Könyvek és Kővek, Budapest, 1944. „Eszter könyvének művésze”, Évkönyv [MIOK] (1974): 232-253
- ¹² A tórai idézetek a Hertz Bibliából valók
- ¹³ A tizenharmadik dinasztia tízedik uralkodója (ante 1353-1336)
- ¹⁴ A dőlt betűs interpretációk Munkácsy Ernő magyarázatai.
- ¹⁵ A 18. dinasztia uralkodója volt Tutankhamon, az ő alkirálya volt Heye
- ¹⁶ III. Thutmosis és fia II. Amenophis regnálása alatt Théba kormányzója volt Rechmire a XVIII. dinasztia idején. Díszített sírja a thébai nekropoliszban található

FELHÍVÁS

A Zsinagóga előljárósága és a 100 éves Hegedüs Gyula utcai Zsinagógaért Alapítvány Kuratóriuma elhatározta, hogy összegyűjti a zsinagóga és a zsinagógai közösség 110 éves történetét és az azzal kapcsolatos emlékeket, dokumentumokat, hogy azokat lejegyezze, és digitális formában megőrizze.

Ezért tisztelettel kéri és felkéri mindazon hittestvéreket, akik bármilyen személyes, családi emlékekkel rendelkeznek, jelentkezzenek telefonon vagy írásos formában a körzet titkárságán vagy az Alapítványnál. (telefonszámok: +36-1-340-50-85, e-mail címek: csakyalapitvany@gmail.com; hegedus@bzsh.hu; mobil szám: +36-30-644-90-83)

Ezt követően felvesszük a kapcsolatot az érintett személlyel, személyekkel.

Köszönjük szépen.